HANS DE VRIES

De Politieke Gestalte van Nederland in het Beeld van zijn Geschiedenis

DE POLITIEKE GEST[illegible]
VAN NEDERLAND
IN HET BEELD VAN ZIJN GESCHIEDENIS

door

HANS DE VRIES

VOORWOORD

[illegible]e studie, die thans voor breedere kringen van het nederlandsche publiek toegankelijk wordt gemaakt, is niet meer dan een hoogst onvolledige schets van hetgeen over het daarin behandelde onderwerp kan en moet worden gezegd. Ik heb mij er toe moeten beperken, enkele omtrekken te teekenen van een probleemontwikkeling, die eigenlijk een breed opgevatte en diepgaande „Geschiedenis van de nederlandsche politieke geschiedschrijving" zou behooren te zijn. Maar het actueele belang van het hier voorgedragen gezichtspunt deed het gewenscht schijnen, om reeds thans een korte samenvatting van beginselen en resultaten van zulk een onderzoek naar de nederlandsche politieke historiografie het licht te doen zien. Vele der aangesneden problemen vereischen onvergelijkelijk veel diepgaander uiteenzetting dan in het kader van een brochure en in verband met de tijdsomstandigheden mogelijk was. Dat de literatuuropgave evenzoo verre van volledig is en niets meer dan een vingerwijzing voor den belangstellenden lezer bedoelt te zijn, behoeft wel geen betoog. Indien desondanks de ontwikkelde gedachtengang een kleine bijdrage zou vormen tot een dieper inzicht in de historische positie van Nederland ten opzichte van de noodwendigheden van dezen tijd, die de volkeren tot op hun wezenlijkste kern beproeft, dan is daarmede deze voortijdige publicatie voor mij afdoende gerechtvaardigd.

H. d. V.

HOOFDSTUK I

INLEIDENDE OPMERKINGEN

Het hier volgende onderzoek heeft ten doel, na te gaan, welke geestelijke weerstanden in de historische opvattingen der Nederlanders over den oorsprong van hun nationaal bestaan de aanvaarding en erkenning van de grootgermaansche gemeenschap in den weg staan. Daarbij zal blijken, dat een dergelijk onderzoek een zeer uitgestrekt terrein heeft te bewerken, en het spreekt daarom van zelf, dat de resultaten hier slechts schetsmatig kunnen worden aangegeven; ik zal echter trachten, door overzichtelijke indeeling en zoo helder en scherp mogelijke formuleeringen een ondubbelzinnig beeld van de op dit gebied bestaande verhoudingen te geven. Om te beginnen lijkt het mij derhalve noodzakelijk, het voorwerp van dit onderzoek, zooals het in den titel van dit geschrift is aangegeven, naar verschillende richtingen nauwkeurig af te palen.

1. De Politieke Gestalte van Nederland. Met den term „Nederland" doel ik op het historisch (dus in de werkelijkheid) voorhanden wezen van de nederlandsche ziel en den nederlandschen geest. Nu dient te worden vastgesteld, dat het daarbij gaat om den uit historische differentiëering ontstanen *geest eener afgescheiden natie,* die in den loop der eeuwen uit de groote gemeenschap van het Eerste Rijk in het Avondland is afgespleten. Nederland is een feit, dat eerst langzamerhand (om redenen, die hier niet verder in aanmerking komen) is ontstaan, en wel pas sedert het Rijk zich in zijn deelen en geledingen begon op te lossen, dus sedert de 13e eeuw. De positieve kant van deze oplossing van het Rijk is in de geschiedeniswetenschap gekenmerkt als de vorming van meerdere territoriale machten op het grondgebied van het Rijk, en het is dan ook bekend genoeg, dat zich op deze wijze verscheidene staten (en als resultaat zelfs gedurende langeren tijd verscheidene naties) hebben gevormd: zoo voornamelijk de Groothertogdommen Baden en Mecklenburg, de Koninkrijken Beieren, Bohemen, Hannover, Pruisen, Saksen, Württemberg, het Aartshertogdom Oosten-

rijk, en desgelijks de Republiek en het latere Koninkrijk in de noordelijke Nederlanden.

Deze afgescheiden naties, die zich op het grondgebied van het zich oplossende Rijk hebben ontwikkeld, verkregen (gelijk elk politiek bouwsel) haar geestelijk stempel, haar historisch „gezicht", haar innerlijke en uiterlijke gedaante ten slotte van de levende krachten der in het land zelf gezeten menschen en van de van buiten en van binnen inwerkende politieke machtsverhoudingen. Met het oog op het politieke resultaat van die werkingen vat ik haar samen als *de vormende politieke krachten,* welke gezamenlijk de politieke gestalte van elke natie bepalen. In het vervolg zal blijken, dat de vraag, wèlke werkingen in deze beteekenis nu als „vormende politieke krachten" moeten worden beschouwd, afhankelijk is van de inzichten onzer wereldbeschouwing, en uitsluitend kan worden beantwoord van de waardeeringen eener bepaalde, in een wereldbeschouwing gevestigde levenshouding uit.

Niemand kan ontkennen, dat Nederland inderdaad *een eigen politieke gestalte* heeft. Als zoodanig heeft het begrip „Nederland" evenwel niets te maken met de geopolitieke idee van de Lage Landen bij de zee, dus met de nederduitsche wereld tusschen Eems en Somme; integendeel gaat het juist om een uitgesproken geestelijk-politieke idee, die èn in de geestelijke zelfstandigheid èn in de staatspolitieke onafhankelijkheid van den noordnederlandschen staat concreet is verwerkelijkt. Eenerzijds dus is Nederland een enger begrip dan de Neder-Landen in het algemeen, maar anderzijds is het toch ook weer omvattender dan het begrip „Holland". Inderdaad is de nationale signatuur van den noordnederlandschen staat sedert meer dan een eeuw niet meer zoo volledig van de kustprovinciën uit beheerscht geworden, dat het nog geoorloofd zou kunnen zijn, om Nederland heden ten dage met Holland gelijk te stellen. Er kan weliswaar niet aan worden getwijfeld, dat Nederland zijn politieke gestalte oorspronkelijk van Holland uit verworven heeft, maar een gelijkstelling van deze beide begrippen in hun tegenwoordige beteekenis zou zonder twijfel aanleiding geven tot misverstand en dient derhalve te worden vermeden.

De geestelijke en politieke afscheiding der naties uit de gemeenschap van het eerste duitsche Rijk is in het geval „Nederland" buitengewoon radicaal geschied. Taalkundig, kerkelijk, economisch is de in de noordelijke Nederlanden ontstane natie geestelijk veel zelfstandiger geworden dan eenig ander deel van het Eerste Rijk. De gestalte van deze noordnederlandsche natie moet wel door bijzonder sterke vormende krachten

zijn beïnvloed, dat zij zich zooveel verder van de eenheid der eerste Rijksgemeenschap heeft afgescheiden dan de andere naties. Wie zich deze verhoudingen zorgvuldig voor den geest brengt, zal begrijpen, dat ik *Nederland* hier definiëer als het inbegrip van alle kenmerken van de eigenaardigheid dezer afgescheiden natie, en verder vaststel, dat het hier volgende onderzoek nu in het bijzonder heeft te maken met diè politieke krachten, die deze natie j u i s t in haar eigenaardigheid politiek gestalte hebben gegeven.

2. Het Beeld van zijn Geschiedenis. Het hier ingestelde onderzoek zou zinloos en doelloos zijn, wanneer wij, germaansch bepaalde Europeanen, niet op de een of andere wijze in den zin van het historisch wordingsproces *geloofden*. Wij weigeren in de geschiedkundige ontwikkeling alleen het overheerschen van een onbegrijpelijk toeval te zien, maar zijn er integendeel in ons diepste innerlijk van overtuigd, dat in de geschiedenis de fundamenteele wetten van het menschelijk leven in zijn grootere samenhangen aan den dag treden. Dit gevoel heeft zich sedert de 16e eeuw langzaam ontwikkeld, en wel in verschillende vormen. Om te beginnen heeft men de geschiedenis eerst voornamelijk beschouwd als een rijke bron van waarschuwende of voorbeeldige exempels voor religieuze en moreele eischen: het is bekend, dat in het bijzonder de fransche schrijver Voltaire hierin in de 18e eeuw een buitengewone bedrevenheid en geestige elegantie aan den dag heeft gelegd. Daarnaast begint al een beschouwingswijze, die de geschiedenis voornamelijk als een herhaling opvat van menschelijke verhoudingen en van menschelijke gedragingen, die in wezen gelijk blijven. Maar eerst in de 19e eeuw ontwaakt langzamerhand het gevoel, dat zich in de geschiedenis principieel het levenslot der menschen openbaart, zoowel in hun persoonlijk leven als in hun grootere, staatsche en volksche samenhangen. Al dezen opvattingen evenwel is het onwrikbare geloof gemeen, dat de geschiedenis inderdaad een boven den enkelen mensch uitgaanden, manenden en verplichtenden zin heeft.

Daarom berust elke historische beschouwing op een *geloof*, en in het bijzonder zou elke geschiedeniswetenschappelijke werkzaamheid van geleerden (zij mogen nòg zoo weinig vooroordeelen hebben) volkomen zinneloos zijn, wanneer die werkzaamheid zich niet het (veelal niet toegegeven) doel stelde, om den zin van het leven zelf, zóó als de geleerde daar zelf als mensch aan gelooft, in de structuur der historische ontwikkeling op te sporen en in het licht te stellen. Ook het wetenschappelijke geschiedenis-

beeld is steeds gedragen door een overtuiging — een overtuiging, die betrekking heeft op het geheimenis van het leven, dat ook de dorste opsomming van geschiedkundige feiten op de een of andere wijze tracht te benaderen. Elk geschiedenisbeeld is derhalve in zijn grondtrekken bepaald door een wereldbeschouwing.

Hier ontstaat het probleem van de wetenschappelijke objectiviteit. Een geschiedenisbeeld, dat werkelijk zonder vooroordeelen zou zijn, bestaat er niet, want elke beschrijving van een historische ontwikkeling is er op aangewezen, uit den overvloed der feiten, die „geschied" zijn, de belangrijke gebeurtenissen, die de ontwikkeling op de een of andere wijze bepalen of ook alleen maar symbolisch belichten en verklaren, uit te kiezen en zóó met elkander in verbinding te brengen, dat de grootere lijn, het eigenlijke *beeld der geschiedenis* ontstaat en zichtbaar wordt. Deze keuze is altijd het resultaat van een wereldbeschouwing, van een geloof aan het wezenlijke in de geschiedenis.

Niettemin moet hier worden gewaarschuwd tegen een herhaaldelijk aan den dag tredend misverstand: dit geloof mag men niet met subjectiviteit gelijkstellen. Want zulk een geloof, dat telkens weer de grondtrekken van elk geschiedenisbeeld uitteekent, is altijd een belijdenis tot het diepste geheim, tot het heilige oerbeginsel van het leven der historie. Dat is heel wat anders dan bewuste of onbewuste subjectiviteit, waarmee wij toch (wanneer het woord zijn zin zal moeten behouden) een beperktheid van het oordeelsvermogen aanduiden: een afhankelijkheid van het oordeel van neigingen, veronderstellingen, sympathieën e.d., kortom: van overtuigingen, die wij, wanneer wij eerlijk waren, overboord zouden werpen. Subjectiviteit is het willekeurig uitgekozen standpunt, waarvoor wij ons moeten hoeden, om niet onbillijk te worden; een geloof echter is een noodzakelijk gekozen standpunt, dat wij nooit kunnen en mogen verlaten, omdat zich daarin de zin van ons leven en werken aan ons openbaart.

Nu is het, gelijk gezegd, niet het doel van dit onderzoek, om de vormende politieke krachten van Nederland „in zijn geschiedenis" in het algemeen in het licht te stellen, maar om vast te stellen, welke historisch-politieke werkingen in de verschillende wetenschappelijke geschiedenisbeelden als vormende politieke krachten zijn gevoeld. Object van dit onderzoek is dus eigenlijk alleen *de ontwikkeling der groote geschiedeniswetenschappelijke systemen* in verband met dit wezenlijkste probleem der nederlandsche geschiedenis, en dan de waardeering daarvan van het standpunt eener grootgermaansche geschiedbeschouwing uit. Het gaat

hier dus voornamelijk om het b e e l d der geschiedenis, niet om de ontwikkeling der geschiedenis zelf, ook al moet deze vanzelfsprekend ter sprake worden gebracht. In het navolgende wordt nu getracht, een schematisch overzicht te geven, hoe in verschillende tijden en in door verschillende wereldbeschouwingen gedragen geestelijke stroomingen de politieke gestalte van Nederland in het beeld van zijn geschiedenis is gewaardeerd en geteekend.

HOOFDSTUK II

GESCHIEDBESCHOUWINGEN GEDURENDE DEN REPUBLIKEINSCHEN TIJD

(1581-1795)

Het is overbodig, te dezer plaatse een overzicht te geven van de verschillende geschiedbeschouwingen, die in den tijd van de Republiek der Vereenigde Nederlanden ontwikkeld zijn, aangezien deze voor ons bijna geen enkele beteekenis meer hebben. Alleen voor de historie van de geestelijke stroomingen en de partijen in engeren zin tijdens de Republiek kunnen zij hier of daar nog eenige waarde bezitten, zooals bij voorbeeld de bekende „Liber de antiquitate et statu reipublicae Batavae" (Boek over den ouderdom en de constitutie van het bataafsche gemeenebest) (1610) van Huig de Groot (Hugo Grotius, 1583—1645); in het algemeen evenwel hebben de desbetreffende geschriften hun vroegere beteekenis volkomen verloren.

Daar komt nog bij, dat de fundamenteele voorstellingen van die beschouwingen buitengewoon onnauwkeurig zijn. Het komt maar zelden voor, dat schrijvers uit dien tijd geschiedenis schrijven van een of andere hoogere verantwoording uit; de geschiedschrijving van het republikeinsche tijdperk is, gelijk reeds aangeduid, wat haar fundamenteele structuur betreft, het voorwerp geweest van de vele partijschappen, die de Republiek zelve van haar geboorte tot haar val hebben begeleid. En bovendien vertoont die geschiedschrijving een volkomen ondoordachte mengeling van talrijke opvattingen van verschillende herkomst: gereformeerde, piëtistische, humanistische, nationalistische, vooral ook moralistische opvattingen bepalen ten slotte steeds weer het geschiedkundige oordeel en de geschiedkundige waardeering. Daarom beperk ik mij er in dit hoofdstuk toe, eenige namen van meer belangrijke geschiedschrijvers te noemen, omdat hun behandeling van de stof in grondigheid ver boven die hunner vakgenooten uitsteekt en toch ook in zeker opzicht voor deze tijden karakteristiek is.

1. Pieter Corneliszoon HOOFT (1581—1647) schreef de terecht beroemde „Nederlandsche Historien" (geschreven 1628—1647), die op een onovertroffen kunstzinnige wijze de nederlandsche geschiedenis van de tweede helft der 16e eeuw behandelen, dus de voorgeschiedenis en de eerste decenniën van den zoogenaamden Tachtigjarigen Oorlog. Hij beeldt dezen strijd als een grootsche worsteling uit tusschen het goede en het slechte beginsel in het kader van een ethische wereldordening, die een volstrekt metaphysieken rang bezit. In het bijzonder in de talrijke, grootendeels uit zijn scheppende fantasie ontstane redevoeringen en toespraken heeft hij een ernstige poging gedaan, deze ethische beteekenis van den nederlandschen opstand zoo helder mogelijk tot uitdrukking te brengen.

2. Jan WAGENAAR (1709—1773) schreef de — tot diep in de 19e eeuw veel gelezen en heftig omstreden — „Vaderlandsche Historie" (1749—1759). Hij is zonder twijfel het meest karakteristieke type van den humanistischen, naar alle kanten gematigd denkenden, vaderlandschen Hollander uit den republikeinschen tijd; zijn werk onderscheidt zich door zorgvuldigheid, maar vooral door het ontbreken van krachtige lijnen en overtuigende waardeeringen. Voor het overige echter vertegenwoordigt het den typisch „vaderlandschen" kijk der westnederlandsche regentenkringen op de nederlandsche geschiedenis: een tamelijk verwarde verbinding van verschillende gedachtegangen, die daarop uitloopt, dat a) de politieke onafhankelijkheid en de economische welvaart der Republiek het gevolg en het loon zijn van de degelijkheid en de rechtvaardigheid van haar bewoners en leiders, en dat b) de Republiek onmogelijk beter kan worden geregeerd dan door de inheemsche regenten.

3. Mr. Willem BILDERDIJK (1756—1831) hield in de jaren 1817—1819 te Leiden voordrachten over de „Geschiedenis des Vaderlands", die een twintig jaar later door een vriend werden uitgegeven. In hoofdzaak vertegenwoordigen deze nog in den stijl der 18e eeuw een scherp antidemocratische, antiregentsche, adellijk-aristocratische en orangistische belichting der nederlandsche geschiedenis. Zijn zeer aristocratische smaak, waarin nog duidelijk de naglans van de adellijker en edeler verhoudingen der 18e eeuw is te bespeuren, voelde zich diep beleedigd door de zege van het democratische, het gemeene tijdperk. Het worden der geschiedenis kreeg voor zijn gevoel de beteekenis van verval. Van de

toekomst hoopte hij nog slechts de spoedige wederkomst van Christus (Openbaring 22: 20), om aan de gemeenheid van de jongste geschiedenis der menschheid een eind te maken.

Zoo aristocratisch en antidemocratisch was zijn bewustzijn, dat hij aarzelde, den nederlandschen opstand in de 16e eeuw als gerechtvaardigd te erkennen, en dat hij onvoorwaardelijk partij koos voor den stijl en de wereldbeschouwing der middeleeuwen (zij het ook vaak met onmiskenbaar romantisch gekleurde idealiseeringen). De volgende plaats, waar hij een bijna door heimwee gedragen waardeering van het middeleeuwsche *leenstelsel* uitspreekt (in „Geschiedenis des Vaderlands" I (1832), blz. 123), is teekenend voor zijn geschiedkundige opvattingen: „Terwijl het aan de eene zijde den Vorst belette Despoot te worden, belette het aan de andere zijde dien volstrekten geest van anarchie, die altijd zich tegen 't despotisme verheft, wortel te vatten; en Vorst en Volk als de twee tegenstrijdige beginsels van het Manichaisme, tegen elkander te stellen (waar het later Jus publicum op gebouwd is). Het stelde de vrijheid boven alle gevaar, en het Vorstelijk gezag boven allen inbreuk; en nooit was er gelukkiger tijd, nooit rechtschapener denkwijze, nooit braver gevoelens, dan toen dit Leenstelsel, nog onbesnoeid en onvervalscht, door geheel het Westen de overhand had."

HOOFDSTUK III

ANTIREVOLUTIONNAIRE GESCHIEDBESCHOUWING

1. Uit de eigenlijk volksche partij uit den tijd der Republiek — d.i. de partij der lagere volksklassen, in politiek opzicht geleid door de Stadhouders uit het prinselijk huis van Oranje, in geestelijk opzicht voorgegaan door predikanten der gereformeerde kerk — ontstond langs menigen omweg de Anti-Revolutionnaire Partij der 19e en 20e eeuw, als laatste getuigenis van den geest, die het volk in de aanvangen van den Tachtigjarigen Krijg had bezield, doch thans minder democratisch georiënteerd. Er vindt bij haar een eigenaardige aaneenkoppeling van streng gereformeerde opvattingen en langzamerhand steeds meer op den voorgrond gestelde aristocratische en monarchistische opvattingen plaats. Haar voorlooper is eigenlijk de in het vorige hoofdstuk genoemde Bilderdijk; maar de antirevolutionnaire gedachtengangen zijn eerst door Mr. Isaäc da Costa (1798—1860; portugeeschen jood, doch in 1822 gereformeerd gedoopt) en zijn iets jongeren tijdgenoot Mr. Guillaume Groen van Prinsterer (1801—1876) klaar geformuleerd.

De grondgedachten van de antirevolutionnaire geschiedbeschouwing zijn de volgende: Nederland = een tweede Israël, is daar althans mee te vergelijken, d.w.z. God heeft in de 16e eeuw een verbond gesloten met het nederlandsche volk, gelijkend op dat met het joodsche volk van het Oude Testament; daarbij heeft Hij het Zijne ondersteuning en verlossing beloofd, waartegenover het volk alleen aan Hem gelooven en aan Zijne eer denken moet. Als gevolg van deze vergelijking vinden dan talrijke beteekenisverschuivingen plaats, die voor den niet-kenner moeilijk zijn te begrijpen en meestal niet uitgesproken en nog minder toegegeven worden. Ik noem slechts enkele voorbeelden: Gods voering van het joodsche volk uit de egyptische dienstbaarheid (die ook nog speciaal in de Tien Geboden wordt vermeld: Exodus 20: 2 en Deuteronomium 5: 6) wordt op den gelukkigen afloop van den Tachtigjarigen Oorlog betrokken; de „God onzer vaderen", waarmede het Oude Testament (bij voorbeeld Exodus 3: 6) den God van Abraham, Izaak, en Jakob bedoelt, wordt

voor het volksbewustzijn de God, die in de 16e eeuw het verbond met de eigen voorouders heeft gesloten, enz.

Het bondgenootschap, dat God met Nederland heeft gesloten, is uit den aard der zaak niet hetzelfde als het Oude Verbond, het „vetus testamentum", hetwelk Hij met Israël had gesloten (Exodus 19: 1—6 en 24: 1—8, na den dans om het gouden kalf vernieuwd: Exodus 34: 1—28); het is integendeel het „novum testamentum gratiae", het Nieuwe Verbond der genade. Natuurlijk is dit verbond krachtens christelijke theologie eigenlijk het algemeene Verbond van God met alle ware geloovigen in Christus, en het is — streng theologisch genomen — in den grond der zaak in het geheel niet geoorloofd, een dergelijk algemeenchristelijk Verbond als grondslag van de politieke eenheid van het noordnederlandsche volk te aanvaarden, of zelfs een historische uitverkiezing van dat volk daarop te doen steunen. Maar men zal den samenhang wel in dezen geest moeten verstaan, dat de geschiedenis hier bij wijze van spreken een aanvullende openbaring Gods wordt, in zooverre namelijk God, doordat Hij juist in dit volk de calvinistische reformatie ter overwinning voerde, doordat Hij juist hier een centrum van reformatorischen strijdgeest, een waarachtig christelijken, en dus een evangelischen, puriteinschen staat schiep, in Zijn aardsch bestuur, in Zijn ingrijpen in de sfeer der westeuropeesche geschiedenis, het nederlandsche volk uit genade een bijzondere positie gaf.

Het is duidelijk, dat de oorsprong van Nederland in deze geschiedbeschouwing in het geheimenis van het ondoorgrondelijk Raadsbesluit Gods verborgen ligt. Wat wij menschen met wetenschappelijke oogen daarvan te zien krijgen, is niets anders dan een onafhankelijkheidsoorlog, die gelukkig is afgeloopen. Maar dat neemt niet weg, dat deze oorlog in de antirevolutionnaire opvattingen vanzelf een bijzondere kleur heeft gekregen: hij is noodzakelijk een godsdienstkrijg geworden. Deze interpretatie is religieus, niet historisch bepaald, d.w.z. zij is niet gebaseerd op de motiveering, die de menschen hem gaven, maar op de beteekenis, die God hem geeft. Het is natuurlijk niet te loochenen, dat tallooze Nederlanders den Tachtigjarigen Krijg om andere dan godsdienstige beweegredenen hebben gevoerd: doch wie dat deed, was naar antirevolutionnaire opvatting het slachtoffer van een noodlottig misverstand omtrent de ware beteekenis van dezen oorlog. Want in wezen ging het om de stichting van een vrijen, namelijk een calvinistischen staat, die zou bestaan om God te dienen en Zijn eer te verkondigen. Het karakter van den Tachtigjarigen Oorlog wordt dan ook niet bepaald door

datgene, wat de tijdgenooten misschien van meening waren, maar door zijn rang in de Heilsgeschiedenis Gods, in de Divina Commedia.

2. GROEN VAN PRINSTERER, een man van groote begaafdheden, een historicus van de meest gewetensvolle wetenschappelijkheid, die omstreeks 1830 calvinist is geworden, heeft als eerste de antirevolutionnaire geschiedbeschouwing in zijn „Handboek der Geschiedenis van het Vaderland" (1846) tot een wetenschappelijk gefundeerde systematiseering uitgewerkt. Hij heeft om te beginnen de nederlandsche geschiedenis volledig opgebouwd van *het moreele gezichtspunt* uit, dat enkel en alleen de totale onderwerping van het volk onder de zuivere, „gereformeerde" geloofsleer en onder de strenge, bijna pruisische tucht van een leven in dienst en zelfverloochening, de eer, vrijheid en welvaart van het land kan waarborgen en heeft gewaarborgd, juist omdat God het alléén dan zegent, wanneer het het geloof en de trouw aan Hem bewaart, en Hij het straft, wanneer het de gereformeerde Godsvrucht en eenvoud opgeeft. Zoo vatte hij de nederlandsche geschiedenis in wezen op als een geschiedenis van de zegeningen en bestraffingen Gods.

Om deze beschouwing duidelijk te kenmerken, haal ik hier bij wijze van voorbeeld eenige plaatsen uit zijn Handboek aan, die evenwel gemakkelijk met tallooze andere kunnen worden aangevuld.

„De geschiedenis van Nederland is bij uitstek gewichtig. De HEER heeft, in dit kleine en onaanzienlijke Land, aan de golven ontwoekerd, groote dingen gedaan; voornamelijk nadat het, door het zuiver Evangelie bevoorrecht, als zelfstandige Mogendheid, tot toonbeeld zijner genade werd gesteld." (Handboek, 6e druk, § 3)

„De oorsprong der grootheid van de Republiek is geweest, noch eene Staatsregeling waarin bijna alles ongeregeld was; noch eene vrijheid die dikwerf meer in naam dan in wezenlijkheid bestond; noch een volkskarakter hetwelk dat van verscheidene andere Natiën niet overtreft, maar wel het geloof onafscheidelijk van de zegeningen Gods." (t.a.p. § 105)

„Dit geloof droeg velerlei vrucht. Het heeft de nadeelen van eene gebrekkige Staatsregeling en van een .... gevaarlijken handelsgeest verzacht. Godsvrucht, werkzaamheid, goede trouw, ingetogenheid, eenvoudigheid, ootmoed, geduld, volharding, zijn volksdeugden geweest." (t.a.p. § 106)

3. De groote beteekenis van GROEN VAN PRINSTERER ligt echter daarin, dat hij de gereformeerde gedachte van de bijzondere leiding Gods

in de nederlandsche geschiedenis niet alleen als een aanleiding voor stichtelijke beschouwingen, en eerst recht niet als een rechtvaardigingsgrond voor nationalistisch superioriteitsgevoel opvatte. Integendeel heeft hij die gedachte van Gods leiding streng wetenschappelijk gemaakt tot grondslag van een de gansche nederlandsche geschiedenis in haar volle diepte bepalenden *systematischen samenhang* tusschen de strenge bewaring der gereformeerde levensopvatting en den Goddelijken zegen.

Jan Calvijn zelf — en in nog veel sterker mate zijn leerlingen en de naar hem genoemde godsdienstige wereldbeschouwing — hadden de neiging, in de wisselvalligheden des levens voortdurend het ingrijpen van Gods liefde of toorn in haar onmiddellijke werking te willen waarnemen. Volgens die neiging is aardsche voorspoed een teeken der Goddelijke uitverkiezing, terwijl daarentegen, wanneer men op aarde door het ongeluk wordt vervolgd, daaruit blijkt, dat God zich van den zondaar heeft afgewend en dezen aan de eeuwige verdoemenis heeft prijsgegeven. Deze wisselwerking tusschen het geloof van den mensch en den zegen van God is ook in het systeem van Groen van Prinsterer de sleutel tot begrip van de historische lotgevallen van Nederland.

Groen van Prinsterer nu heeft, op grond van het beginsel, dat Nederland als onafhankelijke politieke grootheid zijn oorsprong vindt in Gods uitverkiezing, een schema van de nederlandsche geschiedenis opgesteld, dat een weidsch panorama geeft van haar innerlijke ontwikkeling op calvinistischen grondslag. In groote trekken geeft dat schema het volgende beeld.

Om te beginnen is het duidelijk, dat Groen van Prinsterer vóór de Hervorming liever nog niet van een nederlandsche geschiedenis in eigenlijke beteekenis zou willen spreken. Een Nederland in calvinistischen zin, d.i. als uitverkoren volk kon er voordien niet bestaan: zoolang de Nederlanders roomsch-katholiek waren, waren zij nu eenmaal als volk nog niet uitverkoren en konden zij dat ook niet zijn, omdat de uitverkiezing blijkt uit de aanwezigheid van het zuivere, puriteinsche geloof. Eerst sedert het jaar 1517 dus, wanneer Luther het sein geeft tot de Hervorming, is het volgens Groen van Prinsterer mogelijk, de nederlandsche geschiedenis zinvol in te deelen. De geschiedenis van Nederland vóór de 16e eeuw omvat dan ook nauwelijks 50 bladzijden in zijn Handboek van meer dan 900 bladzijden. Want „Nederland heeft, in den vuurproef, herschepping ondergaan. Het is geen ander, het is een verjongd, vernieuwd, geadeld en door het geloof geheiligd Vaderland geworden." (t.a.p. § 77)

De systematische toepassing der gereformeerde beschouwingen is dus eerst sedert de Reformatie mogelijk. Volgens Groen van Prinsterer ontstaat daardoor de volgende indeeling der nederlandsche geschiedenis:

1517—1568 *Lijden om het geloof* (onderdrukking en vervolging van de aanhangers der godsdienstvernieuwing; ontstaan en verbreiding van het calvinisme als „den hoogsten ontwikkelingsvorm van het godsdienstig-staatkundig beginsel der zestiende eeuw" (t.a.p. § 85a);

1568—1648 *Strijd om het geloof* (Tachtigjarige Oorlog, door Groen van Prinsterer wezenlijk als godsdienstkrijg beschouwd);

1648—1713 *Bloei op grond van het geloof* (staatkundige onafhankelijkheid, politiek aanzien der Republiek, economische bloei);

1713—1795 *Afval van het geloof* (revolutionnair rationalisme, ongeloof, luiheid, zelfvernedering („Om zóó klein te worden, na zóó groot te zijn geweest, werd vrijwillige afstand en stelselmatige zelfvernedering vereischt." t.a.p. § 515), enghartigheid, genotzucht, en zelfingenomenheid; plotseling verdwijnen van de vroegere macht der Republiek);

1795—1813 *Revolutie* (vernietiging van den christelijk-historischen grondslag van het gemeenebest en onderworpenheid aan Frankrijk: vernietiging van het nationaal bestaan; invoering van het beginsel der volkssouvereiniteit in plaats van dat van de souvereiniteit Gods: uiterlijk kenteeken, dat het Verbond tusschen God en het nederlandsche volk is verbroken).

„Alzoo stonden ten allen tijde de lotwisselingen van het Vaderland, in lief en leed, met de verkondiging of verzaking van het Evangelie in verband." (t.a.p. § 1099)

4. Wie geen calvinist is, of wie het geheimenis van Gods werkzaamheid in de geschiedenis niet autoritair waagt vast te stellen, kan de opvattingen van Groen van Prinsterer vanzelfsprekend niet deelen. Maar ook dan moet men toegeven, dat het visioen van Groen van Prinsterer een grootsch gezicht op de nederlandsche geschiedenis vormt. Wanneer men eenmaal het begrip „Nederland" in het oog vat als inbegrip van alles, wat de politieke eigenaardigheid der noordelijke Nederlanden be-

paalt, dan is deze zinduiding van de geschiedenis van Nederland de geweldigste metaphysische verbinding tusschen het nederlandsche wezen en Gods wereldbestuur. Het is niet mogelijk, Nederland een heiliger plaats, een goddelijker taak te geven; het is ook niet mogelijk geweest, Nederland een nog hoogeren inhoud te geven: de historische constructie van Groen van Prinsterer is de edelste voorstelling, die ooit een geschiedkundige over den zin der nederlandsche geschiedenis heeft gehad. Want omdat het ontstaan van de nederlandsche onafhankelijkheid, dus de vorming der nederlandsche natie onmiddellijk berust op den wil Gods, geldt voor de toekomst als heiligste taak, als zwaarste verplichting, het zuivere geloof en de oude ordeningen Gods te herstellen.

In deze scherpe, principieel antirevolutionnaire oorlogsverklaring aan de ideeën der fransche revolutie ligt de historische beteekenis van Groen van Prinsterer's visioen: hij behoort tot die weinige aristocraten van den geest, die in de 19e eeuw principieel tegen de goden van den tijd, tegen de bedorven oppervlakkigheid van het gangbare wereldsche optimisme te velde zijn getrokken. En alles, wat sedert hem over het wezen en de beteekenis van Nederland is geschreven, is vlak en ijdel gepraat naast zijn manend woord. Ja: de vorming van Nederland was de wil Gods, derhalve noodzakelijk in de meest onafwendbare beteekenis van het woord; doch deze uitverkiezing was geen onderscheiding, maar in de eerste plaats een verplichting: zij was — gezien in de reëele politiek — een europeesche taak.

5. „Antirevolutionnair" zijn beteekent derhalve: strijden voor het herstel van de eere Gods en van de ordeningen Gods binnen het kader van de menschelijke existentie, omdat zij door de humanistische revolutie op het einde der 18e eeuw te gronde zijn gericht. Dat beteekent dus bewuste aanvaarding van de natuurlijke, in de Goddelijke schepping begrepene, historisch gewordene en bevestigde ordeningen in het leven der menschen, der volkeren en der rijken; en tegelijk bestrijding van elke poging om deze ordeningen op grond van menschelijke en dus vergankelijke opvattingen en theorieën omver te werpen. Daarom was de Antirevolutionnaire Partij de geheele 19e eeuw door de principieelste tegenstander van het liberalisme en het democratisme. Maar juist in die principieele erkenning van de historisch gewordene volksordeningen lag de beslissende bres, vanwaaruit het liberalisme de antirevolutionnaire wereldbeschouwing langzamerhand tot erkenning van zijn politieke concepties kon dwingen, n.l. in zoo verre in den loop der 19e eeuw de

vóórrevolutionnaire volksordening werd vervangen door de liberalistische constitutie van staat en maatschappij. Toen de geschiedenis der 19e eeuw met zich meebracht, dat de maatschappelijke en politieke structuur van het nederlandsche volk inderdaad in toenemende mate door de liberale opvattingen werd bepaald, werd de Antirevolutionnaire Partij ten slotte door de harde feiten gedwongen, niet alleen de wereld van haar vroegeren vijand te erkennen, maar zelfs een compromis met hem te sluiten. Deze ontwikkeling werd door Dr. Abraham KUYPER (1837—1920) ingeleid, doordat hij het calvinistische volk tot energieke deelname aan de politieke wilsvorming door middel van het parlementaristische kiesstelsel opriep, dan echter in enkele decenniën voltooid onder leiding van Dr. Hendrikus COLIJN (geboren in 1869). —

Elke waardeering van de antirevolutionnaire geschiedbeschouwing moet van de volgende gezichtspunten uitgaan:

De opvatting, dat de geschiedenis van het nederlandsche volk sedert de 16e eeuw uitdrukking van de Goddelijke genade en van de Goddelijke verdoemenis is, kan noch worden bewezen noch worden geloochend: hierbij gaat het om een uitsluitend godsdienstige geloofsuitspraak, die naar haar aard is onttrokken aan wetenschappelijke critiek.

De keerzijde van dezelfde meening, dat de geschiedenis van het nederlandsche volk sedert de 16e eeuw door de levenshouding van het calvinistisch volksdeel is bepaald, moet verregaand worden aanvaard. Want inderdaad hebben de ethische, dus de op het werkelijke, historische leven der menschen gerichte eischen van de gereformeerde geloofsleer het nederlandsche volk tucht, zelfverloochening en eenvoud geleerd en het opgevoed tot de hoogste dienst- en offervaardigheid. Zoolang het kerkelijk leven van het calvinistische volk werkelijk zuiver en overtuigd was, zoolang het vrij bleef van zelfingenomen aanmatiging en farizeeïsche wetsverafgoding, bezat het nederlandsche volk de zuiverheid van hart en de vastheid van karakter, die onontbeerlijk zijn voor de vervulling van een politieke taak. In dezen zin is het oordeel van Dr. Christoph STEDING te verstaan (in „Das Reich und die Krankheit der europäischen Kultur", 2e druk, blz. 83):

„Alle groote beslissingen in Nederland zijn alleen tot stand gebracht door de ijzeren beslistheid en onverzoenlijkheid, die den ijzeren calvinisten eigen waren, in bondgenootschap met de politieke macht der stadhouders. De stadhouderspartij vormde in Nederland hetzelfde, wat Pruisen in Duitschland was: zij gaf het geheel ruggegraat en mannelijke kracht, en in de perioden van gevaar moest zij inspringen, om dan weliswaar,

anders dan in Pruisen, door de Amsterdamsche kooplieden met ondank ontslagen te worden. Het beslissende evenwel verrichtte de calvinistische onverbiddelijke hardheid. Reden te over voor het huidige geslacht, om haar liefst uit het verleden van Nederland te elimineeren, ofschoon Nederland a l l e e n d a a r d o o r tenslotte mogelijk is geworden, dat het met den God der calvinisten is gemaakt en dat deze God wezenlijk tot Nederland behoort."

HOOFDSTUK IV

LIBERALE GESCHIEDBESCHOUWING

1. In tegenstelling tot de antirevolutionnaire geschiedbeschouwing is de liberale geschiedbeschouwing geen typisch nederlandsche vorm van belichting der nederlandsche geschiedenis, maar alleen een toepassing van algemeen-europeesche behandelingsprincipes der liberale 19e eeuw op de geschiedenis van het (uitsluitend geografisch begrensde) gebied van Nederland. Daarenboven zijn die principes eigenlijk niet voortgekomen uit de eischen van de wetenschap der geschiedenis, maar uit de liberale opvattingen over taak en methode der wetenschap in het algemeen. Dit heeft een zeer merkwaardige behandeling van het historisch worden ten gevolge, die in dezen vorm wel nooit zal zijn voorgekomen en ook niet licht weer zal optreden.

Het liberalisme is een burgerlijke levensvorm, welke oorspronkelijk uit den geest der steden is voortgekomen; zij wordt gedragen door het streven, de steedsche geestesgesteldheid van een vreedzame behoefte aan rust en van een ongestoord economisch zakenleven algemeen geldig te maken en op alle politieke verhoudingen van het staatsleven gezamenlijk uit te breiden. Het liberalisme gelooft daarom (met een werkelijk vurig geloof), dat alle historie in den grond der zaak een van elke politieke machtsuitoefening onafhankelijke ontwikkeling is, en wel een ontwikkeling van de natuurlijke levensverhoudingen in de richting van een met de burgerlijke opvattingen van moraal overeenstemmend, ideaal en volmaakt bestel van het politieke, het economische, en het maatschappelijke leven.

Elke liberale wetenschap gaat daarom van twee beginselen uit: in de eerste plaats van het geloof aan een onveranderlijken vooruitgang (men denke bij voorbeeld aan de darwinistische evolutietheorie) en ten tweede — onafscheidelijk ermede verbonden — van het geloof aan de noodzakelijkheid van absolute objectiviteit, omdat alleen een volkomen objectieve behandeling van de stof de vooruitgaande beweging van de geschiedenis der menschheid in de natuur- en in de geesteswereld kan onthullen. In de derde plaats evenwel volgt uit het geloof in den vooruitgang in samen-

hang met de zelfgenoegzaamheid der burgerlijke levenshouding nog een geloofsregel: de beginselen van de komende ideale levensvormen zijn sedert de fransche revolutie reeds verwerkelijkt en de werkelijke verhoudingen in de 19e eeuw stemmen (ten minste voor zooveel de wezenlijke grondslagen betreft) reeds in hooge mate met die ideale toekomstige verhoudingen overeen.

De toepassing van deze grondregels (men moet er steeds weer den nadruk op leggen, dat het daarbij om wel niet toegegevene, maar niettemin volstrekt echte geloofsregels gaat) op de geschiedeniswetenschap leidt tot de opstelling van één ontzaglijke taak: namelijk om in de massa der historische gebeurtenissen en verschijnselen de vooruitgaande beweging tot op den tegenwoordigen tijd aan te toonen, *of omgekeerd*: de tegenwoordige verhoudingen op politiek en economisch gebied af te leiden uit die in de voorafgaande eeuwen en als haar noodzakelijk en onvermijdelijk resultaat voor te stellen. Dat beteekent dus in de politieke geschiedenis, dat de historische wetenschap zich moet inspannen om uiteen te zetten, dat de vormen van het politieke leven in de 19e eeuw, de omvang en de structuren der staten, het karakter en de saamhoorigheid der volken reeds lang van te voren in het beeld der geschiedenis waren gegrift en noodzakelijkerwijze zoo moesten worden als zij nu zijn.

Ik bepaal mij tot drie voorbeelden: De kleinduitsche historicus Heinrich von Treitschke is ervan overtuigd, dat het kleinduitsche rijk juist in deze beperking noodzakelijk was, en dat Oostenrijk nooit meer met het overige duitsche volk in een politieke gemeenschap zou kunnen samenleven. De engelsche geschiedschrijvers der 19e eeuw leggen er steeds weer den nadruk op, dat het voor Engeland een geluk is geweest, dat de U.S.A. zich van het moederland hebben losgerukt; een gezichtspunt, dat de strijdbare, imperialistische historicus Seeley spottend „een merkwaardig soort van optimistisch fatalisme" noemt. De nederlandsche en de belgische geschiedschrijving van de tweede helft der 19e eeuw zijn op dezelfde wijze er op uit geweest om aan te toonen, dat de tusschen 1830 en 1839 ontstane scheuring der Nederlanden een onvermijdelijk, in het volkskarakter gelegen resultaat zou zijn geweest van een eeuwenlange ontwikkeling.

2. De liberale geschiedbeschouwing omvat in Nederland de tweede helft van de 19e eeuw en het eerste kwart van de 20e eeuw. De groote namen zijn: Reinier Cornelis Bakhuizen van den Brink (1810—1865; staatsarchivaris in Den Haag); Prof. Dr. Robert Jacobus Fruin (1823—

1899); gewoon hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis te Leiden van 1860 tot 1894); Prof. Dr. Peter Lodewijk MULLER (1842—1904; gewoon hoogleeraar in de geschiedenis te Groningen en te Leiden sinds 1878; Prof. Dr. Petrus Johannes BLOK (1855—1929; gewoon hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis te Leiden van 1894 tot 1925); en tenslotte Prof. Dr. Herman Theodoor COLENBRANDER (geboren in 1871; gewoon hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis te Leiden sedert 1925). Van dezen is Fruin zonder twijfel de grootste historicus, Muller de principieelste oudliberaal, terwijl Colenbrander nog eenmaal heeft getracht, de liberale grondideeën tegen nieuwere critiek te verdedigen.

Als burgers van den nederlandschen staat en als aanhangers van de europeesche liberale beweging hebben deze geschiedkundigen, voor zoo verre zij de geschiedenis van hun vaderland bestudeerden, het als hun voornaamste taak beschouwd, om wetenschappelijk aan te toonen, hoe de nederlandsche staat van de 19e eeuw het zinvolle resultaat van de nederlandsche geschiedenis was, ja zelfs omgekeerd: hoe deze nederlandsche geschiedenis eigenlijk van oudsher de belofte van dezen staat inhield en dus inderdaad in de 19e eeuw in vervulling was gegaan. Voor het begrip van hun geschiedenisbeeld is het derhalve noodzakelijk, zich voor oogen te stellen, wat voor hen het wezenlijke was aan de gestalte van den nederlandschen staat in de 19e eeuw: want uit de politieke kenmerken, die zij als karakteristiek voor dezen staat voelden, is bijna onmiddellijk af te lezen, welke vormende politieke krachten zij in de nederlandsche geschiedenis zagen heerschen.

De nederlandsche liberalen van de tweede helft der 19e eeuw vonden twee kenmerken van de toenmalige gedaante van den staat essentieel: om te beginnen de scheuring van de nederlandsche ruimte in een noordelijk, „nederlandsch", en een zuidelijk, „belgisch" deel, die eenige tientallen jaren tevoren (1830—1839) weer met tragisch geweld en — naar het moest schijnen — met onontkoombare noodwendigheid te voorschijn was getreden, en ten tweede het burgerlijk karakter der noordnederlandsche natie. Met deze beide kenmerken stemden zij van harte in. Met name hebben zij allen met trots en liefde en zelfs met hartstocht het herioïeke doorzetten van de burgerij der hollandsche en zeeuwsche steden in de 16e eeuw met gloeiende kleuren geschilderd.

Beslissender evenwel was hun instemming met de politieke scheuring der Nederlanden. Wanneer men weet, dat met name de leidende kringen in de noordelijke Nederlanden de scheuring in het jaar 1830 als bevrijding hebben gevoeld, dan begrijpt men, dat de historici der volgende

decenniën deze scheiding als een noodzakelijke trek in de nederlandsche geschiedenis trachtten voor te stellen. Uit deze, derhalve volstrekt door gevoelsoverwegingen gemotiveerde waardeering ontstond *de kleinnederlandsche geschiedbeschouwing* en als haar tegenhanger in het zuiden de zoogenaamde belgicistische geschiedbeschouwing.

De kleinnederlandsche geschiedbeschouwing behandelt de nederlandsche geschiedenis zóó, alsof de scheiding der Nederlanden een noodwendig kenmerk van de politieke vorming der Nederlanden is. Daarom heeft zij er steeds naar gestreefd, aan te toonen, dat het geschiedkundig feit van de 16e eeuw, dat alleen de zeven noordnederlandsche provinciën haar onafhankelijkheid tegenover den spaanschen Koning konden handhaven, onvermijdelijk, noodwendig en door een schiksel bepaald geweest is. Onder hare wetenschappelijke behandeling der historie ontstaat dan ook het volgende beeld van de nederlandsche geschiedenis:

3. De geschiedenis der Nederlanden vóór 1572 wordt verregaand verwaarloosd, en ook de geschiedenis van den nederlandschen opstand in de 16e eeuw vóór dit jaar wordt in hooge mate onbelangrijk gevonden. De heele opstandige beweging van 1561 tot 1567 wordt bepaald miskend in haar beteekenis, ten eerste, omdat zij zich concentreerde in de zuidelijke Nederlanden, en voorts omdat zij geen resultaat had: dat is naar kleinnederlandsche opvatting maar een stroovuurtje geweest, aanvankelijk weliswaar heftig oplaaiend, maar dan voor altijd uitgebluscht, in overeenstemming met het lichtvaardige volkskarakter van deze zuidelijke, niet-hollandsche bevolking, die tot volharding blijkbaar niet in staat zou zijn.

In het jaar 1572 evenwel begint de echte, d.i. de hollandsche opstand. Hier toont de burgerij der belegerde steden haar buitengewone standvastigheid en onwrikbaar vertrouwen. De bezonnene, rustige, nuchtere aard van den Hollander, die wel moeilijk in beweging komt, maar dan bereid is tot de hoogste offers en tot de uiterste inspanningen, stelt den aanstormenden spaanschen troepen een onoverwinnelijken tegenstand in den weg.

Wanneer dan in het jaar 1576 na den dood van den spaanschen Gouverneur-generaal Don Luis Requesens en na de daarop volgende muiterijen der spaansche troepen ook de zuidelijke Nederlanden het spaansche juk afschudden en zich met Holland verbinden, blijkt de onoverbrugbare kloof tusschen de beide nationale groepeeringen opnieuw. Want weinige jaren daarna sluiten de zuidelijke provinciën te Atrecht

een bondgenootschap tot bewaring van den katholieken godsdienst (den 6. Januari 1579), en eenige weken later antwoorden de noordelijke provinciën met een tegenbond te Utrecht (den 23. Januari 1579), waarin zij elkaar wederzijds trouw en ondersteuning toezeggen en onvermoeibare volharding in den strijd beloven. Hier treedt de door het volkskarakter bepaalde gescheidenheid der Nederlanden volgens de kleinnederlandsche geschiedbeschouwing symbolisch aan den dag: hier het calvinistische, vrijheidslievende noorden, daar het tot onderworpenheid in godsdienstig en in politiek opzicht beide geneigde, daarom katholieke en koningsgetrouwe zuiden.

Elke latere poging, een politieke gemeenschap van de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden in één staatswezen te organiseeren, is daarom om volstrekt natuurlijke, in den volksaard gelegen redenen vergeefs en van te voren tot mislukking gedoemd. De periode 1815—1830 lag immers nog versch in de herinnering: was er nog meer bewijs van noode? Fruin dacht aan het resultaat van deze jaren, toen hij schreef (want als karakteriseering van den toestand in het jaar 1598, toen een toenaderingspoging mislukte, gingen zijn woorden allerminst op): „Geen voorbijgaand misverstand had de scheuring teweeggebracht, maar een diepgeworteld verschil tusschen de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden, in afkomst, in volksaard, in geschiedenis, in godsdienst, in regeeringsvorm, in maatschappelijken toestand."

Dat is dus het beeld van de nederlandsche geschiedenis in de kleinnederlandsche geschiedbeschouwing: de afgescheiden noordnederlandsche natie met het karakteristieke overwicht van Holland en de overheersching van den calvinistischen godsdienst, terwijl de stedelijke en provinciale regeeringen humanistisch gezind waren, is de door de natuur in het leven der westeuropeesche volkeren bepaalde levensvorm van de bevolking der noordelijke Nederlanden; eenige andere staatkundige verbinding kwam in het geheel niet in aanmerking, toen niet en in den grond der zaak nooit.

HOOFDSTUK V

GROOTNEDERLANDSCHE GESCHIEDBESCHOUWING

1. Doordat de liberale historici de politieke krachten volledig in de aardsche sfeer verplaatsten (in tegenstelling tot de antirevolutionnaire geschiedbeschouwing), was het onvermijdelijk, dat zij, in het streven den historischen grondslag van den staat van hun eigen tijd bloot te leggen, op het begrip van de saamhoorigheid van een volk kwamen. De staat van de 19e eeuw vond zijn zwaartepunt niet meer in de legitimiteit van vorstelijke dynastieën, maar in de bewuste aanvaarding van zijn macht van de zijde zijner burgers, omdat deze macht werd erkend als schutse van de politieke existentie eener zich op de een of andere wijze als volk of als natie beschouwende menschelijke gemeenschap. De voorstelling van nationale saamhoorigheid beheerscht sedert de fransche revolutie het politieke denken van Europa geheel.

Om een heldere begripsbepaling te verkrijgen, grens ik de voorstellingen van „volk" en van „natie" tegen elkander af, zij het ook zonder daarmede absolute definities op te willen stellen. In het vervolg zal ik onder „volk" verstaan een menschenslag, welks eigenaardigheid en welks onderlinge gemeenzaamheid is gegeven in de substantie van het bloed, d.w.z. haar typeering heeft verkregen uit een rassig erfgoed, onder invloed van een klimaat en een bepaalde weersgesteldheid, en in samenhang met de gesteldheid van den bodem, die het heeft verworven en waarop het zich heeft neergezet; de volksche aard is daarom in alle lagen van het volk aanwezig (verondersteld, dat de rassamenstelling overal in hoofdzaak gelijk is) — en wel het klaarst en het ongebrokenst in het boerendom. Met het begrip „natie" evenwel zal ik een menschenslag aanduiden, welks eigenaardigheid en welks onderlinge gemeenzaamheid in den loop van zijn geschiedenis door geestelijke en cultureele bewegingen is verbreed tot een bijzonderen levensstijl, een eigen ziel en een eigen cultureele vormentaal deelachtig is geworden: deze nationale gemeenzaamheid is van nature hoofdzakelijk in de hoogere lagen der menschelijke samenleving voorhanden, en wel weer voornamelijk in de steden. Ik leg er den nadruk op, dat deze aanduidingen geen aanspraak op algemeen-

geldigheid willen maken, maar alleen in deze studie als vruchtbare oriënteeringspunten zullen moeten dienen. In geen geval mag daar een strijd om woorden uit ontstaan!

De liberale historici nu waren wetenschappelijke denkers, die met overtuiging instemden met de politieke beslissingen en gedachtegangen van hun tijd, en die de aanspraak van de bestáánde staten, om hun existentie als definitief te aanvaarden, historisch wilden rechtvaardigen. De nationale saamhoorigheid beteekende daarom voor hen in den grond der zaak staatsche saamhoorigheid. Het is derhalve juist om te zeggen, dat zij weliswaar gelóófden, de geschiedenis van hun *volk* te schrijven, maar éigenlijk alleen de geschiedenis van de menschen hebben beschreven, die op het grondgebied van hun *staat* leefden en hadden geleefd. Wat zij „volk" of „natie" noemden, was in wezen een „staatsnatie", alleen maar gekenmerkt door het feit, dat zij tot een bepaalden staat behoorde.

2. Doordat nu echter de liberale geschiedschrijving de vormende politieke krachten der staten trachtte bloot te leggen, was zij gedwongen, zich steeds diepgaander in te laten met dit gedachtebeeld van de staatsnatie. En toen bleek aldra, dat het wezen van een natie maar zeer weinig heeft te maken met den omvang en den vorm van haar staat, en dat dit begrip van een staatsnatie een kunstmatig bouwsel was, dat weliswaar in de 19e eeuw in de werkelijkheid voorhanden was, maar niet op vroegere eeuwen terug kon worden geprojecteerd.

Op dit punt is de beslissende critiek op de liberale geschiedbeschouwing begonnen; maar zooals zoo dikwijls, is deze critiek niet het resultaat van abstracte uiteenzettingen geweest, maar uit de heel wat luider sprekende taal der politieke feiten en gebeurtenissen voortgekomen. De weerlegging van de liberale geschiedbeschouwing heeft haar uitgangspunt genomen van de vlaamsche beweging in den belgischen staat uit.

In tegenstelling tot het normale type van den europeeschen nationaalstaat van dit tijdvak, was de belgische staat de politieke organisatie van een tweetalige „natie"; maar verre van dien, dit te erkennen, bedreef deze staat met het oog op dit feit een strakke struisvogelpolitiek, in zoo verre hij een poging waagde, om de fransche taal met geweld niet alleen tot de nationale taal, maar zelfs tot de volkstaal te maken. Het nederlandsch sprekende deel der belgische staatsnatie verzette zich daar in toenemende mate tegen, en met name gedurende de duitsche bezetting van België in den eersten wereldoorlog nam een „activistische" vlaamsche

beweging de politieke leiding en streefde naar de vorming van een staatsche organisatie, die in overeenstemming zou zijn met de vlaamsche wenschen tot behoud van hun eigen cultureelen aard. En binnen deze activistische beweging ontstond nu aldra de voorstelling, dat de „belgische natie" een kunstmatige constructie, dat zij maar een uiterlijke aaneenvoeging van twee naties is.

De gedachte van een vlaamsche natie, die haar meest wezenlijk kenmerk zag in haar taal, moest zich terstond verwijden tot de gedachte aan een grootnederlandsche natie; want wanneer de taal de Vlamingen van de Walen scheidde, dan verbond zij hen anderzijds onmiddellijk met de Nederlanders, die tot den noordnederlandschen staat behoorden. Daarmede werd de vlaamsche kwestie een aangelegenheid, die ook de existentie van de noordnederlandsche natie ging raken en met name de — tot nog toe zonder critiek aanvaarde — afgeslotenheid van haar omvang onzeker maakte. De mogelijkheid deed zich voor, zich een grootnederlandsche natie voor te stellen, die zich in den loop van haar geschiedenis zou hebben verdeeld over twee of drie staten en nu bezig zou zijn, zich van haar eenheid bewust te worden. En zoo ontstond *de grootnederlandsche geschiedbeschouwing*.

In den nederlandschen staat werd Prof. Dr. Pieter GEYL (geboren 1887; gewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht) die historicus, die het begrip „grootnederlandsche natie" principieel uitwerkte en haar maakte tot den existentieelen grondslag van de geschiedenis der Nederlanden. Naast hem stond Prof. Dr. Frederik Carel GERRETSON (geboren 1884; buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht, maar in het bezit van een uitgebreide ervaring in de olie-exploitatie en in de koloniale politiek), wiens werkzaamheid evenwel meer op politiek gebied lag. Onder de vele vlaamsche geschiedkundigen uit den naoorlogstijd, wier geschiedbeschouwing meer of minder was geleid door grootnederlandsche gezichtspunten, noem ik alleen den in 1918 uit België uitgeweken en thans (1944) als docent aan de Universiteit te Göttingen werkzamen vlaamschen activist Dr. Leo DELFOS, wiens invloed ook in Nederland merkbaar werd, en wiens studie over de beginjaren van de unie van Utrecht (1941) een belangrijke poging waagde, om de kleinnederlandsche geschiedenisconstructie op een beslissend punt uit haar voegen te lichten.

3. De grootnederlandsche natie is een bouwsel, welks eenheid in den grond der zaak alleen in de gemeenschappelijkheid van de taal is be-

grepen. Tot nog toe ontbreekt helaas nog een diepgaande fundeering van dit begrip eener „taalnatie" — vermoedelijk, omdat het niet goed mogelijk zou kunnen blijken, om het wezen eener natie principieel terug te brengen op de gemeenschappelijkheid der taal. In elk geval evenwel heeft Prof. Geyl in verschillende voordrachten getracht, het begrip der taalnatie wetenschappelijk tenminste aannemelijk te maken, doordat hij uiteenzette, dat onder de vele natievormende factoren die der taalgemeenschap wel aanspraak maakt op de eerste plaats: „Ik vat mijn conclusie uit een ingewikkelde hoeveelheid van verschijnselen aldus samen, dat de duurzaamste en gestadigste factor die van taalgemeenschap is" (in zijn Utrechtsche inaugureele rede over „Vaderlandse gemeenschap in historisch perspectief", blz. 12).

Naar de opvatting der grootnederlandsche geschiedbeschouwing is de politieke eenheid der grootnederlandsche natie in één staat slechts door toevalligheden en kortzichtigheden verhinderd. Prof. Gerretson heeft b.v. de politieke ontwikkeling van de scheuring tusschen België en Nederland in de 19e eeuw aan een diepgaand onderzoek onderworpen, om aan te toonen, hoe deze scheuring door wederzijdsch wanbegrip en gebrek aan vastberadenheid zoo niet is ontstaan, dan toch werd bevorderd, en hoe zij met name door waalsche en fransche intriges is voortgestuwd. Daarnaast heeft Dr. Delfos die vroegere scheuring der Nederlanden in de 16e eeuw nader onderzocht en is daarbij tot het resultaat gekomen, dat ook die haar uitgangspunt heeft gehad in waalsche kringen. Omdat de politieke vorming van den noordnederlandschen staat begrepen is in de gebeurtenissen van de 16e eeuw, zal hier het beeld, dat langs dezen weg sedert weinige jaren over de nederlandsche historie in de tweede helft der 16e eeuw is ontstaan, in enkele omtrekken volgens de voorstellingen der grootnederlandsche geschiedbeschouwing worden geteekend.

4. De grootnederlandsche geschiedbeschouwing constateert om te beginnen terecht, dat het politieke en economische zwaartepunt in den aanvang van de nederlandsche onlusten volstrekt in de provinciën Brabant en Vlaanderen lag, en dat nog niets er op wees, dat dit zwaartepunt zich zoo volledig naar Holland zou verplaatsen. De nederlandsche opstand speelt zich dan ook in haar eerste periode (ongeveer 1561—1567) hoofdzakelijk in Brabant en Vlaanderen af, totdat de Hertog van Alva in de jaren 1567—1572 de beweging bloedig onderdrukte. Vervolgens wijst de grootnederlandsche geschiedbeschouwing er op, dat de tweede opstandsbeweging in het jaar 1572 geenszins beperkt bleef tot Holland en

Zeeland, maar b.v. ook menige stad in Brabant meesleepte: doch het waren juist alleen de hollandsche en zeeuwsche steden, die in staat waren, zich met succes te weer te stellen tegen de heroveringspogingen der Spanjaarden, omdat zij in het waterrijke land goed lagen beschermd; deze omstandigheid is natuurlijk allerminst — zooals de kleinnederlandsche geschiedschrijving het wilde — toe te schrijven aan een ietwat legendarische flinkheid en offervaardigheid van de Hollanders en Zeeuwen, maar in de eerste plaats aan de gunstige geografische ligging.

Dan volgt de verrassende bevrijding der overige provinciën in het jaar 1576, wanneer de spaansche troepen na den dood van Requesens beginnen te muiten en in verschrikkelijke rooftochten het land en de steden trachten uit te plunderen. Het is opmerkelijk, dat het besluit tot het bondgenootschap met Holland en Zeeland door de Brusselsche bevolking is afgedwongen.

Nu blijkt echter, dat de zuidnederlandsche adel zich van de heele beweging tracht te distancieeren. Dr. Delfos gelooft te kunnen bewijzen, dat het daarbij gaat om *een waalsche tegenbeweging*, omdat de Walen vreezen, hun leidende positie in de politieke en militaire diensten van den vroegeren boergondischen staat te verliezen. Eerst trachtten zij alleen maar hun macht in de staatsorganen te vergrooten; maar als hun dat niet gelukt, dan trekken zij zich terug op de drie waalsche provinciën in het zuidwesten der Nederlanden (Henegouwen, Artesië en Waalsch-Vlaanderen), vermommen hun eigengereidheid als een godsdienststrijd tot behoud van het katholieke geloof, en brengen die drie provinciën er ten slotte toe, een unie te sluiten tot handhaving van het katholieke geloof en den politieken voorrang van den adel. Maar omdat deze provinciën zich nauwelijks zelfstandig kunnen handhaven, gelukt het den nieuwen spaanschen Gouverneur-generaal Alessandro Farnese, Hertog van Parma, een vrede tusschen haar en zijn (en haar) Koning tot stand te brengen.

Inmiddels is echter onder den druk van zeer radicale politici in de noordelijke Nederlanden een nieuw bondgenootschap met een bijzonder eng karakter ontworpen, dat den 23. Januari 1579 te Utrecht wordt gesloten. Tegenover de tot nog toe heerschende opvattingen heeft Dr. Delfos onweerlegbaar aangetoond, dat in den loop van weinige jaren alle nederlandsch-talige provinciën (dus ook Brabant en Vlaanderen) deze Utrechtsche unie hebben onderteekend — Gent zelfs al op den 3. Februari 1579. In dezen tijd heeft de grootnederlandsche natie dus werkelijk als politieke eenheid en als politieke mogendheid bestaan.

Doch nadat Farnese in de waalsche provinciën en in Luxemburg een

strategische basis had gekregen, begon hij een koene en tevens soepele heroveringspolitiek, en werkelijk gelukte het hem, tot in het jaar 1585, boven zijn eerste successen uit, Brabant en Vlaanderen weer onder de spaansche heerschappij terug te brengen. Als hem met het oog op den intusschen opnieuw uitgebroken oorlog tusschen Spanje en Frankrijk niet de opdracht ten deel was gevallen, zijn militaire krachten hoofdzakelijk naar het zuiden te wenden, dan zou hij het zeer waarschijnlijk zelfs hebben klaargespeeld, ook de noordelijke Nederlanden terug te winnen. En zoo is het misschien alleen aan deze toevallige omstandigheid toe te schrijven, dat deze voortaan onafhankelijk bleven en de grootnederlandsche eenheid werd versplinterd in twee staten.

Zoo wordt de nederlandsche geschiedenis in het grootnederlandsche geschiedenisbeeld in wezen een politieke ontoereikendheid van ontzaglijke tragiek. Haar zin vindt zij eigenlijk alleen daarin, dat het de noordnederlandsche Republiek is gelukt, om tenminste een deel der Nederlanders in onafhankelijkheid te houden — haar grootnederlandsche taak evenwel heeft zij (evenals het nederlandsche Koninkrijk van de 19e en 20e eeuw) verwaarloosd. En het wekt dan ook geen verbazing, dat de grootnederlandsche historici meestal tegelijkertijd ook grootnederlandsche politici waren, en uit de, in het verleden steeds weer mislukte, pogingen om een grootnederlandschen staat te vormen, de taak aflazen, dezen misslag der nederlandsche geschiedenis in de 20e eeuw te herstellen.

HOOFDSTUK VI

GERMAANSCHE GESCHIEDBESCHOUWING

1. Het bloed is de grootste tegenstrever van den abstracten geest. Toen de burgerlijke 19e eeuw, de eeuw van de overspanning van den alleen maar abstracten geest, de eeuw ook van het overwicht van het even abstracte geld, van vermoeidheid terecht kwam in het ideaal van een eeuwigen vrede, toen bleek, dat binnen de Avondlandsche naties, ondanks het ontzaglijke verbruik der voorbije eeuwen, een overal verstrooide rest van mannen van ijzer en bloed bewaard was gebleven. In geen land was die rest zoo groot als in Duitschland — niettemin was zij in elke natie aanwezig, zij het ook in nog zoo gering aantal. Nauwelijks dertig jaren nadat de pruisisch-duitsche natie in Augustus 1914 was opgebroken (het eerste teeken, dat de europeesche geschiedenis van de 20e eeuw door andere wetten zou worden beheerscht dan de 19e eeuw) is in heel Europa de tegenbeweging waar te nemen, die die onverbruikte mannen uit alle landen onder de standaarden roept.

Uit de diepste lagen van de Avondlandsche ziel groeien krachten omhoog, die stuwen naar een bezinning op de wezenlijke grondslagen van het leven. De toeroep van het bloed is sterker dan de abstracte constructies van den geest. Onder de oppervlakte van de geestelijke stroomingen treedt het geweld van het leven in zijn natuurlijke gestalte aan den dag. En dit inzicht vereischt een nieuwe geschiedbeschouwing: wat zijn de werkelijke existentieele grondslagen van de europeesche geschiedenis geweest? Wij begrijpen, dat de naties van het Avondland niet de oorsprong, maar het resultaat van de vormende politieke krachten van het gemenschelijke leven in Europa zijn, en vermoeden een principieele gemeenschappelijkheid in de structuur van de geschiedenis dier naties. Bestaat die wellicht uit een tot nog toe niet geziene gemeenschap des bloeds?

En terwijl wij deze vraag bevestigen, ontwaakt de herinnering aan den germaanschen oorsprong der Avondlandsche naties: die geweldige, door totaal ongevormde krachten uit de diepte gedragen tijd der volksverhuizing, toen de politieke gemeenschappen der germaansche volkeren van

hun zetels in Zuidskandinavië en in Sleeswijk-Holstein over gansch Europa heen trokken en het organisch „tot zijn grondstructuren geleedden en indeelden" (Dr. Karl Richard Ganzer). Want toenmaals werden de oerverhoudingen geschapen, waaruit na een gistingsperiode van ettelijke eeuwen de geestelijke en met name ook de politieke structuur der Avondlandsche wereld ontstond. Daar moet dus zoowel de gemeenschappelijkheid als het wijd uitgrijpende, wereldomvattend geweld der Avondlandsche geschiedenis vandaan komen.

Het ligt dan vervolgens voor de hand, om binnen deze Avondlandsche wereld, juist omdat zij wezenlijk door germaansch volkswezen gevormd is, de groep der noordeuropeesche naties (wel hoofdzakelijk gekenmerkt door noordsch erfgoed en aan het bezit van germaansche talen herkenbaar) als een belangrijke, zoo niet doorslaggevende kern van het Avondland te beschouwen. Daarom kan een poging worden gedaan, om deze *groep der germaansche naties* als een eenheid te beschouwen, en wel als een door een *gemeenschappelijk volkskarakter* bepaalde eenheid, tegen welker achtergrond zich de historische gestalte der afzonderlijke germaansche naties verheft, ondanks haar tegenstellingen en gevechten onder elkander.

Op grond van zulke beschouwingen kan de nederlandsche geschiedenis worden opgevat als een schiksel, als een bijzondere, door leven en lot bepaalde ontwikkelingslijn midden in de algemeene germaansche geschiedenis. Heeft zulk een geschiedenisbeschouwing zin? De vraag moet bevestigend worden beantwoord. Want in de eerste plaats zullen de existentieele grondslagen van de nederlandsche geschiedenis pas dan in haar wezen en in haar aard zichtbaar worden, wanneer de lotgevallen van dit land in het kader van de innerlijke mogelijkheden en levensvormen der germaansche ziel worden beschreven. En in de tweede plaats zal het alleen door zulk een beschrijving mogelijk zijn, de beteekenis van Nederland in de wereldgeschiedenis helder te omlijnen, wanneer de politieke, economische, en cultureele uitstraling van het daar gezeten volkswezen wordt begrepen als een gestalten scheppende stroom van germaansche energie.

2. De schildering van het nederlandsche geschiedenisbeeld van het standpunt van zulk een germaansche geschiedbeschouwing uit is tot nog toe nog niet boven het peil van meer algemeen gehouden uiteenzettingen van journalistiek karakter uitgegaan. Al moge dit feit om te beginnen aantoonen, dat de germaansche idee niet enkel is ontstaan uit weten-

schappelijke overwegingen, maar uit de belevenissen der tegenwoordige werkelijkheid, dan stelt ze toch tegelijkertijd ook de noodzakelijkheid voor oogen, om deze idee streng en gewetensvol in hare consequenties te doordenken. Dat is natuurlijk in het kader van dit onderzoek niet mogelijk; ik moet mij hier, evenals bij de behandeling der grootnederlandsche geschiedbeschouwing, er toe beperken, een der gewichtigste problemen der nederlandsche geschiedenis te omlijnen van het germaansche gezichtspunt uit.

Het kernprobleem van de germaansche geschiedenis van Nederland is dit: hoe is het mogelijk geweest, dat binnen de germaansche volkerengroep een nederlandsche natie is ontstaan, en hoe moet het karakter van deze natie worden verstaan? De vraag kan onmiddellijk voor een wezenlijk gedeelte worden beperkt, namelijk in zoo verre hare beantwoording kan worden bepaald tot de ontwikkeling sedert de 15e eeuw. Want vóór dezen tijd is er geen geschiedenis van Nederland; tot dien tijd immers vormen de politieke lotgevallen der Nederlanden maar een onderdeel van de geschiedenis van het eerste duitsche Rijk in het algemeen (zie de opmerkingen hierboven in het eerste hoofdstuk onder 1).

Een politieke afzondering der westnederduitsche landschappen van het Rijk en van de noordfransche provinciën is pas in de 15e en 16e eeuw ontstaan, en wel tengevolge van dynastieke politiek. De huizen van Boergondië en Habsburg hebben in de periode tusschen 1430 en 1548 de zeventien nederlandsche territoriën van de in 1548 gevormde boergondische kreits door huwelijk, erfopvolging, diplomatieke successen, en verovering tot een afgerond geheel gemaakt. De omstandigheid, dat deze staatsvorming aanvankelijk werd uitgevoerd door een hertogelijk geslacht van fransche beschaving (het boergondische huis), is er verregaand voor verantwoordelijk, dat het politieke gezicht van de Nederlanden in dezen tijd naar het zuiden werd gekeerd en dat de belangstelling in de betrekkingen tot Keizer en Rijk verflauwde.

Het is nu niet te betwijfelen, dat deze boergondische staat zich in dezen vorm door de eeuwen heen zou hebben kùnnen handhaven (afgezien natuurlijk van zekere grensverschuivingen als gevolg van latere krijgshandelingen), evenals de andere territoriën van het Rijk — indien hij niet het tooneel was geworden van revolutionnaire gebeurtenissen. Dat is evenwel reeds weinige tientallen jaren na zijn definitieve vorming het geval geweest; want hier in de Nederlanden heeft de revolutionnaire gisting van de 16e eeuw zeer hartstochtelijk doorgewerkt en het zelfs zoover gebracht, dat hier (zooals in het overige Europa niet mogelijk was)

de oude orde inderdaad volledig omvergeworpen en nimmer hersteld werd.

In het begin van de 16e eeuw was het aangezicht van Europa nog volstrekt beheerscht door de middeleeuwsche levensordeningen. Het politiek en maatschappelijk bestel van het geheele Avondland was het bestel van een onvoorwaardelijk politiek en geestelijk overwicht van den adel en van de kerkelijke geestelijkheid. Zij en zij alleen (de „Lords temporal" en de „Lords spiritual" van het engelsche Hooger Huis) beheerschten het geheele openbare leven. Tegen hun heerschappij, voornamelijk echter tegen hun levenshouding, stond in de 16e eeuw de derde stand van de stedelijke burgerij op, in een volledig anti-aristocratische beweging: in het politieke met de voorstelling van een burgerlijke republiek spelende, met uitsluiting van elk monarchaal absolutisme en van elke adellijke heerschappij, en in het religieuze de mythische en cosmische ordening der middeleeuwsche Kerk verwerpende, ten gunste van een verstandelijk hervormde geloofsleer.

Deze steedsche, rationalistische en reformatorische revolutie (waarvan wij, die een nieuwe en verdiepte waardeering van het boerendom hebben gevonden, het geestelijk karakter tegenwoordig scherper dan ooit doorzien) is een algemeen-europeesche beweging, welker optreden wel zal gehoorzamen aan een diepere wetmatigheid in de Avondlandsche geschiedenis. Maar al klom de burgerij der steden, die deze revolutie droeg, in deze eeuw in alle landen tot een grootere politieke beteekenis op, toch is zij nergens doorgedrongen tot de politieke macht in den staat en heeft zij tot aan de omwentelingen in het eind van de 18e en het begin van de 19e eeuw overal genoegen moeten nemen met de derde plaats in den staat — behalve in de Nederlanden.

Door drie omstandigheden, die naar hun aard alle min of meer toevallig zijn geweest, is de stedelijke burgerij in de Nederlanden de beslissende politieke macht in den staat geworden. Want in de eerste plaats waren de oude standen (die dus geroepen waren, de middeleeuwsche ordening te bewaren) in de Nederlanden politiek zwakker dan elders: de adel had zich in onophoudelijke veeten en twisten verbruikt en was in den boergondischen staat reeds vroeg een hof- en dienstadel geworden. Vervolgens was de derde stand, de stedelijke burgerij, die zich van haar kant geroepen voelde, het leven te gaan herordenen, in de Nederlanden onevenredig sterk vertegenwoordigd tengevolge van de gunstige handelspolitieke ligging van het land en de daaruit resulteerende economische — dus steedsche — mogelijkheden (vroegkapitalisme). En ten derde werd de oude orde in de 16e eeuw in de Nederlanden het sterkst ver-

dedigd door een landsvreemden, in Spanje resideerenden en castiliaansch voelenden Koning, wiens politiek onhandig en zelfs psychologisch verkeerd was.

Zoo was het mogelijk, dat de revolutie in de Nederlanden eenerzijds een sterkeren maatschappelijken en economischen grondslag had en aan den anderen kant geringeren weerstand ontmoette van de eerste standen dan elders, en zich zoo zelfs tot een openlijken opstand kon verbreeden: die revolutie werd een formeele oorlog tusschen Koning en volk met legers en vloten. De Tachtigjarige Krijg was derhalve niet een nationale bevrijdingsoorlog, maar een revolutie, die zich bediende van militaire middelen. Daarom was het ook mogelijk, dat de scheiding tusschen de beide partijen midden door het gansche land heen ging, omdat immers overal de katholieke geestelijkheid en de adel de oude ordening trachtten te handhaven. Tengevolge van hun politieke zwakte gelukte het dezen standen evenwel niet zich te handhaven: zij moesten zich terugtrekken, en tenslotte gelukte het hun in de zuidwestelijke provinciën de burgerlijke revolutie te overweldigen en daar een politiek front te vormen tegen den vloed der revolutie. Dat is de Atrechtsche unie van den 6. Januari 1579. Vanzelfsprekend kon dit zwakke front zich niet alleen verdedigen, en zoo was het mogelijk, dat zij zich gedwongen zag, zich opnieuw aan den Koning te onderwerpen.

In alle overige provinciën echter zegevierde de burgerlijke revolutie. Het zou stellig mogelijk zijn geweest, dat deze, met de drie zuidwestelijke provinciën verkleinde, boergondische staat na een dergelijke revolutionnaire hervorming zich in dézen omvang de verdere eeuwen door zou hebben gehandhaafd. Maar het toeval wilde, dat de spaansche Gouverneur-generaal Farnese tegelijkertijd een geniaal veldheer was. Tegenover hem konden de burgerlijke provinciën geen eensgezind front vormen, want bij hen ontbrak elk nationaal ethos en zij twistten onophoudelijk onder elkander. En zoo vielen nog twee provinciën meer (Brabant en Vlaanderen) ten offer aan de koninklijke contrarevolutie en de katholieke contrareformatie, en alleen in het noorden bleef de kleinste helft van den boergondischen staat onafhankelijk, zij het revolutionnair hervormd. Wel gelukte het later den grooten veldheeren der Republiek uit het huis van Oranje van Nassau, om in het noorden van die beide provinciën ettelijke vestingen terug te veroveren; dientengevolge zouden het zoogenaamde „zeeuwsche" Vlaanderen bezuiden de Schelde, Noordbrabant, en het noordoosten van Limburg voortaan tot de Republiek behooren.

Uit het zuiden, uit de oostenrijksche Nederlanden ontstond de belgische staat; in het noorden daarentegen vormde zich in de van alle europeesche dynastieën onafhankelijke, burgerlijke Republiek de noordnederlandsche natie, de politieke gestalte van Nederland. Doch dit was op geen enkele wijze voorbestemd in de volksverhoudingen tusschen het noorden en het zuiden van de boergondische kreits, maar uitsluitend het gevolg van de krijgshandelingen tusschen de spaansche legers als voorvechters van de oude voorname, adellijke en katholieke ordening van het Avondland en de staatsche legers als verdedigers van de burgerlijke „vrijheid", d.w.z. van den rationalistischen afkeer van die ordening. In dezen strijd tusschen Regeering en rebellie, tusschen oude en nieuwe maatschappelijke orde, tusschen oud en nieuw geloof, ontstond ergens in de wijde landschappen van Brabant en Vlaanderen een dunne grenslijn, waar de beide politieke systemen op elkander stootten en zich in een stellingsoorlog in elkaar vastbeten.

3. Dit geschiedenisbeeld, dat — zooals ik geloof — aan de werkelijke ontwikkeling meer recht laat wedervaren dan de constructies, die tot nog toe met betrekking tot de nederlandsche geschiedenis zijn gemaakt, geeft ons recht tot gevolgtrekkingen, die een eindoordeel mogelijk maken over de vraag, hoe de afgescheiden nederlandsche natie is ontstaan en hoe de aard van haar nationaal karakter is.

Bij de nederlandsche natie gaat het zonder twijfel om een germaansch volkswezen (zelfs door een zeer sterken, gedeeltelijk zelfs overwegenden noordschen inslag gekenmerkt), samengesteld uit friesche, saksische, en frankische stamgedeelten. Dit volkswezen is om te beginnen uit de samenhangen met het Rijk losgescheurd door de vorming van een bijzonderen staat door de boergondische en habsburgsche dynastieën: dat is *de eerste, dynastieke afscheiding geweest.* Vervolgens heeft zich in dit staatsgebouw een burgerlijke revolutie ontplooid, die heeft geleid tot een scheuring van de zeven noordelijke provinciën van de overige: dat is *de tweede, revolutionnaire afscheiding* geweest. En tenslotte heeft zich dan binnen het raam van dezen noordnederlandschen staat in den loop der volgende eeuwen de nederlandsche natie uitgevormd.

De OMVANG van den noordnederlandschen staat is dus gevormd door twee afscheidingen uit de hem omringende wereld, en wel: de oostgrens als gevolg van een dynastieke politiek (en deze grens vindt ook inderdaad geen enkelen steun in de verhoudingen van het daar gezeten volk), en de zuidgrens als gevolg van de krijgsontwikkeling in het begin van

den Tachtigjarigen oorlog (en ook daar vindt zij in de volksverhoudingen geen steun). Daarom moet er tegenover de kleinnederlandsche zoowel als tegenover de grootnederlandsche geschiedbeschouwing op worden gewezen, dat het historisch onjuist is, de vorming van den noordnederlandschen staat toe te schrijven aan de werking van den een of anderen „nationalen geest", die eerst op veel latere verhoudingen toepasselijk is. Tegenover de grootnederlandsche geschiedconstructie moet er met name de nadruk op worden gelegd, dat de waalsche steden precies hetzelfde aandeel hebben gehad in den nederlandschen opstand als de andere steden in de Nederlanden, waar de nederlandsche taal overheerschte, doch dat die waalsche steden feitelijk werden overweldigd door de in grooten getale zich daarheen terugtrekkende heeren van adellijken en geestelijken stand, zoodat het verkeerd is, den geheelen opstand te beschouwen als een aangelegenheid van de nederlandsch sprekende bevolking.

Het KARAKTER van de noordnederlandsche natie heeft zijn stempel dus gekregen van de vormende krachten der burgerlijke revolutie, waar deze natie in laatste instantie uit is voortgekomen. Want in den noordnederlandschen staat ontbrak in den tijd na den opstand de adel, die het land verliet of politiek werd uitgeschakeld; en de geestelijkheid werd tengevolge van de hervorming overal volkomen van haar macht beroofd. In de standenvertegenwoordigingen der zeven territorieën en in de landsvertegenwoordiging der geheele Republiek hadden de vertegenwoordigers van den derden stand voortaan het overwicht, en zij beheerschten het openbare leven in die mate, dat het in iederen trek een burgerlijk karakter kreeg.

Nederlands politieke levensvorm is dus te beschouwen als een volstrekt in *burgerlijke* richting omgezet *germaansch* volkswezen. Deze beide kenmerken spreken elkaar niet in vollen omvang tegen, maar zij vormen toch het hoofdthema van de inwendige tegenstrijdigheden en tegenstellingen der nederlandsche geschiedenis. Alleen wanneer men dit steeds voor oogen houdt, is het mogelijk, het werkelijke gehalte van de nederlandsche geschiedenis in zijn volle diepte te verstaan.

HOOFDSTUK VII

HUIDIGE STAND VAN DE GESCHIEDENISWETENSCHAP

Het voorafgaande overzicht was een historische samenvatting van de verschillende beschouwingswijzen der nederlandsche geschiedenis, zooals die in den loop der eeuwen in Nederland naar voren zijn gekomen. Het lijkt noodzakelijk, hier nog een kort overzicht over den huidigen stand der geschiedeniswetenschappelijke opvattingen in Nederland te laten volgen.

1. De *antirevolutionnaire*, dus *gereformeerde geschiedbeschouwing* leeft in gereformeerde kringen vanzelfsprekend voort. Zij heeft zich in den loop van de laatste eeuw verregaand verbonden met nationalistisch gerichte geschiedenisopvattingen, waardoor zij haar oorspronkelijke vlucht en in het algemeen de overtuigende kracht van de geslotenheid harer constructie heeft verloren. Of zij zich in de nabije toekomst daarvan kan bevrijden, is nog de vraag en hangt, voor zoo ver ik zie, af van haar houding ten opzichte van de gebeurtenissen sedert den 10. Mei 1940.

Dat die houding negatief zal zijn, is in het algemeen te verwachten. De gereformeerde gevoelens voor de andere germaansche landen zijn over het algemeen koel, omdat daar het lutheranisme heeft gezegevierd, en — sedert de duitsche vorsten hen in de 16e eeuw in den strijd tegen de katholieke kerk in den steek lieten — ten opzichte van Duitschland zeker. Hier en daar evenwel hebben wij een gedachtengang ontmoet, die voor de toekomst vruchtbaar kan zijn. Aanknoopend aan de opvattingen van Groen van Prinsterer kunnen de nederlaag en de vernietiging van het welgedane hollandsche bestaan worden beschouwd als een straf Gods. Dan ligt het natuurlijk voor de hand, om in de eerste plaats de verlating van het voorvaderlijke, orthodox-gereformeerde geloof aan te zien als de oorzaak van den Goddelijken toorn. Maar daarnaast is het ook mogelijk. dat de strenge calvinistische ethische opvattingen van tucht en zelfverloochening zullen leiden tot een geweldige critiek op de nederlandsche verburgerlijking en in het bijzonder op de materialistische levenshouding.

In dezen geest wordt heden ten dage reeds herhaaldelijk in hervormde

en gereformeerde kerken gepreekt. Maar het verst ging in deze richting Prof. Dr. Hugo VISSCHER (geboren 1864; gewoon hoogleeraar in de wijsbegeerte van den godsdienst en de zedekunde aan de Universiteit te Utrecht van 1904 tot 1931; sedertdien bijzonder hoogleeraar in de gereformeerde godgeleerdheid aan de Universiteiten te Utrecht en te Leiden; bovendien sinds 1922 anti-revolutionnair lid der Tweede Kamer) in zijn boek over den „Ondergang van de Republiek der Vereenigde Nederlanden" (1943).

De critiek van Prof. Visscher op de nederlandsche historie gaat buitengewoon diep, doordat hij èn aan de leidende politici èn aan het volk verwijt, dat zij zich bijna terstond na het begin van den revolutionnairen opstand in de 16e eeuw hebben afgewend van de onvergankelijke beginselen van het in het volk wortelende calvinisme. In stede van een op de wezenlijke belangen van het geheele nederlandsche volk achtende, gestrengheid en ingetogenheid bevorderende calvinistische politiek, is volgens hem een vrijzinnige, kapitalistische handelspolitiek gevoerd door de regentenoligarchie van de westelijke kustprovinciën. (Ik moge in dit verband verwijzen naar mijn studie over „De Nederlandsche Opstand" (1942), waarin ik tot dezelfde conclusie ben gekomen.) En terwijl het calvinisme de volkskracht had aangewakkerd, heeft het humanisme die verslapt, en tenslotte geleid tot den revolutionnairen chaos van de 18e eeuw en tot den ondergang van de eenmaal zoo machtige Republiek.

Dit geschiedenisbeeld wijkt belangrijk af van dat van Groen van Prinsterer; opmerkelijk is overigens, dat Prof. Visscher daarbij aanknoopt aan een uitlating van Dr. Abraham Kuyper in den eersten wereldoorlog, die ongeveer luidde: „Het is toch wel bedroevend, dat onze Vaderen zoo weinig beseft hebben van de strekking der grootsche politieke taak, waartoe zij geroepen waren." Dat is in den grond der zaak een principieele afwijzing van Groens opvatting, dat Nederland met Israël zou zijn te vergelijken. Prof. Visscher vergelijkt de Republiek integendeel uitdrukkelijk met andere zee-handelsrepublieken der wereldhistorie, b.v. met Amalfi, Pisa, Genua, Venetië, en tenslotte zeer diepgaand met de phoenicische republiek Tyrus. In verband daarmede haalt hij de felle boetprofetie van Ezechiël (hoofdstukken 26—28) uit het Oude Testament aan, waarin de toorn Gods over het zelfzuchtige kapitalisme van Tyrus wordt verkondigd.

Daarmede vervalt ook de gansche systematiek, die Groen van Prinsterer aan de nederlandsche geschiedenis ten grondslag legde. Want die geschiedenis wordt integendeel een historie van steeds dieper vretend ver-

derf en steeds klaarder aan den dag tredend verval. Wel verheffen zich in de 17e en 18e eeuw telkens de stemmen der gereformeerde boetpredikers, die den regenten hun kapitalistische en humanistische politiek verwijten; wel ontstaat er in de 19e eeuw een tegen de fransche revolutie gerichte, calvinistische vernieuwingsbeweging, die onder de bezielde leiding van Groen van Prinsterer en Dr. Kuyper tot een macht in den staat uitgroeit — maar in wezen blijven de beginselen der nederlandsche politiek en van het nationale leven beheerscht door het individualistische humanisme en de verdere daaruit voortgekomen politieke stelsels. Nederland was in de 17e eeuw een zee-handelsrepubliek geworden, geheel op zich zelf staande, op tè smalle basis, losgewerkt van de groote continentale gemeenschap des Rijks; en in wezen was het land zoo gebleven tot 1940 toe.

Ook in deze visie — evenals in die der grootnederlandsche geschiedbeschouwing — wordt de nederlandsche geschiedenis er eene van tragische ontoereikendheid. Doch die ontoereikendheid is hier in de geestelijke structuur van de politieke leiding der Republiek gelegen. „Had het Calvinisme het volk gestaald tot zijn strijd op leven en dood met de Spaansche tyrannie, toen de overwinning behaald was, en na de geweldige spanning van kracht de ontspanning intrad, nam het Humanisme de politieke leiding in handen, terwijl het in den loop der jaren ook in de Kerk zijn verderfelijke werking kon doorzetten. Het was de vader van den tijdgeest, die de Revolutie gebaard heeft." (t.a.p. blz. 193) In deze opvatting wordt het calvinisme, wordt de anti-revolutionnaire traditie in de nederlandsche geschiedenis identiek met de strenge en tuchtvolle levenshouding, met de ongebroken volkskracht van het oude Nederland der 16e eeuw. Het behoeft geen betoog, dat de visie van Prof. Visscher op beslissende punten parallel loopt aan die der germaansche geschiedbeschouwing.

2. De oudliberale geschiedenisopvatting bestaat nauwelijks meer, tenminste niet meer in wetenschappelijke kringen; in het openbaar volksonderwijs evenwel blijft zij nog wel steeds de heerschende meening. In plaats daarvan heeft zich in breede kringen der hoogere standen de *humanistische geschiedbeschouwing* doorgezet.

De humanistische geschiedbeschouwing is geen eigenlijk politieke geschiedbeschouwing, doch zij legt den nadruk op de niet-politieke cultuurbewegingen der historische ontwikkeling. Daarom heeft zij de oudliberale beperking van de wetenschappelijke belangstelling tot het ontstaan van

den nederlandschen s t a a t opgegeven en haar aandacht vooral gericht op de vorming van het nederlandsche n a t i o n a l e k a r a k t e r. Zij is daarbij tot resultaten gekomen, die onvoorwaardelijk juist moeten worden genoemd. Want zij legt er den nadruk op, dat het nederlandsche nationale karakter zijn stempel heeft gekregen van een burgerlijke revolutie. Enkele aanhalingen van moderne geschiedschrijvers kunnen ten bewijze worden aangevoerd.

In een voor kort verschenen boekje over de reformatie in de Nederlanden schrijft Dr. Herman Arend ENNO VAN GELDER (geboren 1889; leeraar in de geschiedenis te 's Gravenhage) na een diepgaande schildering van de daarmee verband houdende ontwikkeling, die inderdaad zeer verhelderend werkt, dat de lezer het zal begrijpen, „als ik den 80-jarigen oorlog niet een nationalen strijd tegen vreemde overheersching, maar een omwenteling en een burgeroorlog noem. Uitwendig moge de strijd gelijken op een oorlog tegen Spanje of den Spaanschen koning, innerlijk werd de strijd gevoerd door een deel der inwoners tegen een regeeringssysteem en tegen een geloof en een kerk, die alle drie evenzeer bij een groot deel der inwoners overtuigden steun vonden, als zij in het andere deel overtuigde tegenstanders hadden." (Revolutionnaire Reformatie (1943), blz. 175)

Prof. Dr. Johan HUIZINGA (geboren 1872; gewoon hoogleeraar in de geschiedenis aan de Universiteit te Leiden), de meester der nederlandsche cultuurgeschiedschrijving, streeft er in zijn schilderingen uit de nederlandsche geschiedenis naar, het burgerlijke karakter van de nederlandsche natie op den voorgrond te stellen. In een beschouwing over het nederlandsche nationale karakter heet het: „De eenheid van het nederlandsche volk is bovenal gelegen in zijn burgerlijk karakter. Of wij hoog of laag springen, wij Nederlanders zijn allen burgerlijk, van den notaris tot den dichter en van den baron tot den proletariër. Onze nationale cultuur is burgerlijk in elken zin, dien men aan het woord hechten wil. De burgerlijke levensopvatting heeft zich meegedeeld aan alle groepen of klassen, die ons volk telt, landelijke en stedelijke, bezittende en niet-bezittende. Onze gansche geschiedenis weerspiegelt die burgerlijke aspiraties. Om burgervrijheid hielden onze voorouders het verzet tegen Spanje vol. In burgerzeden wortelden de politieke eigenschappen der Republiek . . . Uit een burgerlijke sfeer sproten onze weinig militaire geest, de overwegende handelsgeest. De burgerlijke samenleving verklaart de geringe oproerigheid der volksklassen, en in het algemeen die effenheid van het nationale leven, die maar licht rimpelde onder den

wind der groote geestesberoeringen. Men ziet het: ik laat aan den term een deel van zijn negatieven klank. In burgerlijkheid wortelen ook onze hinderlijkste nationale gebreken: de vrijdom der baldadigheid, het gemis aan publieke wellevendheid en de vaak beklaagde krenterigheid." (Nederland's Geestesmerk (1935), blz. 13—14)

De hier aangehaalde constateeringen uit de school der humanistische geschiedbeschouwing moeten worden beaamd; ook die historicus, die het eigenaardige karakter van Nederland binnen de germaansche wereld wil omlijnen, zal steeds de burgerlijke revolutie van de 16e eeuw, tengevolge waarvan de nederlandsche natie is ontstaan, moeten beschouwen als één van haar belangrijkste vormende politieke krachten. Doch ginds wordt op het burgerlijk karakter dezer natie met een ander doel de nadruk gelegd dan hier: de humanistische geschiedschrijvers willen daarmede een bijdrage leveren tot een geestelijke isoleering dezer natie binnen het kader der germaansche wereld. Niemand heeft dat duidelijker en onomwondener uitgesproken dan Prof. Huizinga, die de handhaving van de burgerlijkheid blijkbaar bepaald als nationale taak beschouwt: „Denkt over de vrijheid niet lichtvaardig. De meeste staten van Europa hebben hun vorming te danken aan een beginsel van heerschappij. Er zijn er maar enkele, die aan een strijd om vrijheid hun bestaan en hun wezen danken. Een ervan is Nederland. Vrijheid, hoe eng ook verstaan, is de gist van onze natie geweest. Laat Nederland met het kostbaar erfgoed van vrijheid voorzichtig zijn." (Nederland's Geestesmerk, blz. 31)

3. De *grootnederlandsche geschiedbeschouwing* is in de laatste jaren sterk opgebloeid. Het merkwaardige daarbij is vooral geweest, dat zij door de humanistische geschiedbeschouwing zonder veel ophef is overgenomen. Eenige citaten der zooeven genoemde historici kunnen dit bewijzen.

Prof. Huizinga betoogt over de scheuring der Nederlanden in de 16e eeuw: „Wat er ook, van de veertiende eeuw af of nog vroeger mag hebben bestaan aan diepgaand onderscheid tusschen Zuid en Noord, tusschen Vlamingen en Brabanders eenerzijds tegenover Hollanders, Gelderslui en Friezen ginds, het resultaat, dat Noord en Zuid sedert 1579 uiteengingen, . . is niet voortgekomen uit een soort van ethnische voorbeschikking, die naar volksaard verdeelde wat naar volksaard verschilde, maar uit de onherleidbare aaneenschakeling van de bijzondere gebeurtenissen." (Nederland's Beschaving in de zeventiende eeuw (1941), blz. 42—43) En Dr. Enno van Gelder constateert hetzelfde feit met be-

trekking tot de godsdienstpolitieke ontwikkeling, waar hij zegt: „Geen tegenstelling is er te construeeren tusschen een „trouw Zuiden" en een „opstandig Noorden", tusschen een „Hervormd Nederland" en een „Katholiek België", tusschen een bezadigd Noorden en een doldoordravend Vlaanderen, voordat militaire beslissingen zulk een scheiding in het leven riepen. Bezadigde tolerantie en krachtig geloof vindt men aan beide zijden van de in de eerste jaren nog fictieve grens , slechts de oorlogsmogelijkheden en -beperkingen deden hier het nieuwe winnen, daar het oude zich herstellen; gunstige ontwikkelingsvoorwaarden en emigratie markeerden vervolgens de tegenstelling en deden tenslotte twee, nog altijd nauw verwante, nationaliteiten ontstaan uit wat eerst een geografisch noch ethnologisch gelocaliseerde geloofstegenstelling was." (Revolutionnaire Reformatie, blz. 177—178)

Zoo hebben de humanistische en de grootnederlandsche geschiedbeschouwing klaarblijkelijk een bondgenootschap gesloten. De laatste staat dientengevolge op het punt, van een partijstandpunt van enkele alleen staande historici en politici tot een algemeen aanvaarde opvatting der nederlandsche geschiedwetenschap te worden, zij het dan ook tegen den prijs, dat zij zich op een besliste verdediging juist van het burgerlijk karakter van het nederlandsche volk zal hebben te richten, wat haar oorspronkelijk verre lag met het oog op de Vlamingen. Daartegenover is de humanistische geschiedbeschouwing klaarblijkelijk bereid, het begrip van de taalnatie te aanvaarden als grondvorm van haar geschiedkundige constructies, waarbij ze wel zal worden geleid door de hoop, dat dit natiebegrip zou kunnen worden erkend door het duitsche nationaalsocialisme.

Want het doel van dit bondgenootschap der grootnederlandsche en humanistische geschiedbeschouwingen is: Nederland uit de germaansche samenhangen af te zonderen en te isoleeren, door zoo scherp mogelijk den nadruk te leggen op haar bijzonder karakter. Dat de burgerlijkheid van het nederlandsche nationale karakter op den voorgrond wordt geschoven, heeft ten doel, de cultureele en geestelijke „bijzonderheid" van Nederland nadrukkelijk vast te leggen; en dat het begrip van de taalnatie wordt overgenomen, heeft ten doel, om (bij een uiterlijke aanleuning aan het nationaalsocialistische gedachtegoed) een „volksche" afgescheidenheid van Nederland te motiveeren. Het begrip „taalnatie" beteekent immers ook, dat de nationale grenzen identiek zijn met de taalgrenzen, en men is dan blijkbaar bereid den belgischen staat op te offeren en de Vlamingen in het nederlandsche staatsverband op

te nemen, wanneer daarvoor de taalgrens in het Oosten ook verder als staatsgrens kan worden erkend. (Op het gebied van de wetenschappelijke geschiedvorsching zal daarbij evenwel blijken, dat het practisch onmogelijk is, zulk een taalgrens in het Oosten in de 16e eeuw vast te stellen, want zij is daar eerst veel later ontstaan, en bestaat ook heden ten dage niet tusschen de daar gesproken dialecten.) Zoo is het ook niet verder te verwonderen, dat de grootnederlandsche beweging in de laatste decenniën in stijgende mate van engelsche zijde gefinancierd werd en tegenwoordig geheel in het teeken der Rijksvijandschap staat. De grootnederlandsche, tegelijkertijd humanistische geschiedbeschouwing is daarom als een geschiedeniswetenschappelijk eenheidsfront tegen het Rijk en tegen continentaaleuropeesche toenadering op te vatten: zij vertoont dus een volstrekt politieke strekking.

4. Daartegenover streeft de *germaansche geschiedbeschouwing* van den beginne af aan er naar, het bestaan van de nederlandsche natie principieel in de groote samenhangen van de europeesche gemeenschap en van den germaanschen oorsprong te ordenen. Met de humanistische geschiedbeschouwing komt zij daarin overeen, dat het bijzondere karakter en de bijzondere existentie der nederlandsche natie het resultaat zijn van de burgerlijke revolutie der 16e eeuw: Maar terwijl déze de nederlandsche burgerlijkheid hartstochtelijk als den grondslag en de taak van haar geschiedenis aanvaardt, vat de germaansche geschiedbeschouwing die burgerlijkheid wezenlijk op als een noodlottige verenging van haar levensbetrekkingen, als een afdamming van de bronnen der nederlandsche volkskracht. Wanneer de humanistische geschiedschrijvers de burgerlijkheid van Nederland op den voorgrond stellen met het doel, Nederland geestelijk te isoleeren, dan legt de germaansche geschiedbeschouwing even hartstochtelijk den nadruk op zijn germaansche herkomst en zijn germaansche substantie, bezield door den wil naar de grootgermaansche toekomst.

De germaansche geschiedbeschouwing stelt vast, dat de aardrijkskundige uitbreiding van het typisch nederlandsche menschenslag als politiek verschijnsel in Noordwesteuropa haar oorsprong uitsluitend vindt in historische toevalligheden, d.i. in gebeurtenissen, die de grenzen van het nederlandsche niet v e r o n d e r s t e l d, maar eerst g e m a a k t hebben. Want het nederlandsche in specifieken zin, d.i. de westnederduitsche burgerlijke levensstijl heeft zich, uitgaande van het versteedschte Holland (nadat het in Vlaanderen en Brabant in politiek op-

zicht was vernietigd), langzamerhand uitgebreid over het geheele gebied van de Republiek — maar ook slechts zóó ver, als dit gebied reikte. En de grenzen van dit gebied werden door andere factoren bepaald: in het oosten door de dynastieke politiek van Keizer Karel V, en in het zuiden door de resultaten van de krijgsvoering.

Volgens de opvatting van een germaansche geschiedbeschouwing is Nederland als zoodanig geen oorspronkelijke werkelijkheid in de nederduitsche ruimte, maar het gevolg van de samenwerking van ettelijke factoren, welke in het kader van de historische ontwikkeling van Westeuropa geleid hebben tot de vorming van een burgerlijken levensstijl. Deze burgerlijke levensstijl heeft binnen de grenzen van de Republiek, tezamen met het langzamerhand groeiende politieke gemeenschapsgevoel, de nederlandsche natie gevormd als de, in het volksbewustzijn algemeen erkende politieke eenheid, die den eigen aard van haar gemeenschap (in tegenstelling tot het anders-zijn van haar onmiddellijke omgeving) juist in dezen burgerlijken levensstijl ondervond. Daarom is het nationale karakter van Nederland onvoorwaardelijk burgerlijk te noemen, omdat de nederlandsche natie als een burgerlijke beweging is ontstaan en zich als een burgerlijke beweging heeft gehandhaafd.

Maar daarmede is niet alles, en zelfs niet het beslissende gezegd. Want de burgerlijke levensstijl heeft zich ontwikkeld en uitgebreid in een menschenslag, dat in de 16e eeuw reeds lang bestond en bovendien zonder twijfel in het bezit van een op zich zelf staand volkskarakter was. Dit volkskarakter had zich alleen niet politiek uitgevormd, juist omdat het zich in het geheel niet voelde als een politieke eenheid in tegenstelling tot zijn naburige nederduitsche omgeving; dientengevolge treedt het alleen in geestelijk en economisch opzicht aan den dag. Van een „Nederland" in politieken zin, volgens de boven in het eerste hoofdstuk (onder 1) aangeduide begripsbepaling, kan dus in dezen tijd nog geen sprake zijn. Vóór er een Nederland was in specifieken zin, heette het volk van de lage landen bij de zee eenvoudig „duitsch" of — later: — „nederduitsch". Het is kenmerkend, hoe deze naam zich juist op de niet-politieke gebieden van het nederlandsche volksleven zeer lang heeft gehandhaafd: zoo bij voorbeeld in de benaming van de taal en van de kerk („het nederduitsch" als aanduiding van de taal der Nederlanden, de „nederduitsche gereformeerde kerken").

De germaansche geschiedbeschouwing kenmerkt den historischen toestand van Nederland derhalve aldus: *een burgerlijken nationalen stijl in een nederduitsch volkswezen.* Haar taak is het dus, in de geschiedenis

der Nederlanden aan te toonen, hoe het volkskarakter in deze streken van de 10e tot de 16e eeuw zijn gedaante heeft gekregen, en hoe dit volkswezen aandeel had aan de lotgevallen van Europa; vervolgens, hoe de uiteengegroeide landschappen der westelijke Nederlanden door de harde hand van de boergondische en habsburgsche dynastieën tot één staatsvorm werden samengevoegd; daarna, hoe daarin de burgerlijke beweging is ontstaan en hoe het deze is gelukt, haar zelfstandigheid te bewaren en de bestaande staatsorganisatie in haren geest te vervormen; dan den strijd te teekenen van dezen burgerlijken levensstijl om den voorrang in de politieke structuur des lands en den strijd tusschen het nederduitsche volk en de „nederlandsche", burgerlijke bovenlaag; om tenslotte het innerlijk verval en de eeuwenlange uitholling van de levenskracht der nederlandsche natie na te sporen, en bloot te leggen, hoe de existentie dezer natie tenslotte alleen nog gegrond was in het evenwicht van de politieke en militaire verhoudingen der groote mogendheden in Europa en in Oostazië.

HOOFDSTUK VIII

ONZE TAAK

1. Tenslotte rijst een vraag, die wij niet mogen ontwijken. Is de germaansche geschiedbeschouwing enkel en alleen de weerklank van de grootgermaansche idee op het terrein der geschiedeniswetenschap, of is zij in staat een bijdrage te leveren voor den strijd om het Rijk? Het stellen van deze vraag beteekent de onderwerping van de germaansche geschiedeniswetenschap aan een uiterste proef: is zij alleen maar een abstracte wetenschap, of heeft zij ook in de reëele verhoudingen van het menschelijk leven gewicht?

Geschiedenis is leven, is politiek. Alle geschiedeniswetenschap staat daarom innerlijk in een directe verhouding tot de politieke werkelijkheid. Bovenstaand overzicht over de verschillende geschiedeniswetenschappelijke scholen heeft aangetoond, hoe hare opvattingen onmiddellijk zijn voortgekomen uit de diepste behoeften van haar eigen tijd op politiek gebied. Elke historische duiding streeft er naar, een bepaalde opvatting omtrent de politieke noodzakelijkheden van haar eigen tijd een historischen ondergrond te geven, en reeds daardoor vervult elke geschiedkundige duiding een ontzaglijke propagandistische taak, die voor het politieke heden moeilijk kan worden overschat. De geschiedeniswetenschap is een der belangrijkste, misschien zelfs de belangrijkste politieke wetenschap, die er bestaat.

Dat geldt vanzelfsprekend ook voor de germaansche geschiedbeschouwing. Het uitwerken van de germaansche grondslagen van het nederlandsche volksleven beteekent een geestelijke motiveering van de politieke doeleinden der grootgermaansche beweging, die in haar propagandistische werking nauwelijks kan worden overtroffen.

Maar de germaansche geschiedbeschouwing kan nog meer verrichten. Zij heeft niet slechts een propagandistische, dus manende en verplichtende beteekenis, maar zij kan ook gewichtige aanwijzingen geven voor den weg naar de grootgermaansche toekomst. Dat zij daartoe in staat is, rechtvaardigt haar aanspraak, een leermeesteresse der politiek te zijn. Deze aanspraak onweerlegbaar aan te toonen, moet de slotsom en het resultaat van de onderhavige studie zijn.

2. Want wat wil de grootgermaansche beweging? Zij wil niet slechts een formeele politieke aaneensluiting van de germaansche wereld tot stand brengen, maar zij wil deze wereld innerlijk hervormen tot een politieke lotsgemeenschap, d.i. tot een eenheid, tot een op het geheel gerichte en door het geheel verplichte levenshouding van de vele germaansche volkeren en van de vele millioenen germaansche menschen, en zij wil deze eenheid in de tweede plaats verzekeren van een zoo groot mogelijke politieke en militaire macht. Het verloop van den tweeden wereldoorlog heeft de noodzakelijkheid van deze grootgermaansche doelstelling onmiskenbaar aangetoond; want al kon deze krijg in de eerste twee jaren nog worden opgevat als een strijd tusschen twee groote mogendheden binnen de germaansche wereld, dan is hij toch sedertdien klaarblijkelijk geworden tot een kamp van één germaansche mogendheid tegen het verbond van de gevaarlijkste vijanden van Europa en van zijn germaansche grondsubstantie. Vóór het jaar 1942 ongeveer mocht men buiten het grootduitsche rijk nog gelooven, dat de beide germaansche mogendheden Engeland en Duitschland ernaar streefden, een duurzame ordening van Europa tot stand te brengen, die weliswaar onvoorwaardelijk zou moeten worden beheerscht door de wereldbeschouwing van de zegevierende mogendheid, maar bij welker uiteindelijke gestalte-geving tenslotte toch rekening zou worden gehouden met de biologische structuur van dit germaansche werelddeel. Sedert 1942 evenwel hebben de verhoudingen zich principieel gewijzigd. De germaansche mogendheid Engeland heeft het grootst mogelijke verraad gepleegd aan de europeesche levensordening en haar meest waardevolle substantie, toen zij den aanval der bolsjewisten en der noord-amerikanen stormachtig begroette en op alle denkbare manieren bevorderde, terwijl die beiden in den grond der zaak alleen zijn bezield door hun haat tegen de superioriteit en de hoogwaardigheid van het Avondlandsche cultuurcentrum. Dit verraad grijpt zóó diep, dat het noodzakelijkerwijze de psychische substantie van zijn aanstichter zelf zal vernietigen; maar daarmede is het ontzaglijke door hem opgeroepen gevaar voor de continentaalgermaansche volkeren bij lange na niet gebannen. Europa, en in de eerste plaats de germaansche wereld als draagster van haar sterkste cultureele gehalte, is in een beslissend gevaar gebracht; en daarom kan men niet opzij gaan voor den eisch, dat de germaansche volkeren alle „nationale" twisten volledig op den achtergrond moeten stellen en in plaats daarvan moeten samengroeien tot een strenge, tuchtvolle, kortom: tot een soldaatsche gemeenschap.

Daarom aanvaardt de grootgermaansche beweging de soldaatsche levenshouding — daarom onderwerpen de germaansche vrijwilligers zich, zonder zich te bedenken, aan een ijzeren militaire tucht. Vanzelfsprekend gaat het daarbij niet om een uiterlijk militair gedoe, om een kinderlijk „soldaatje spelen" met mooie uniformen, blinkende wapens, en een grooten mond; het gaat er integendeel om, dat de germaansche mannen in een diepen en oprechten zin soldaat worden, d.i. principieel leeren, om te allen tijde, in groote en in kleine dingen, op het slagveld maar óók in de werkplaats en op het kantoor, bereid te zijn leven en arbeid ten volle in te zetten voor de grootgermaansche lotsgemeenschap. Nederland vormt in den kring der germaansche volkeren geen uitzondering: naar het gebod van dit oogenblik verricht het met duizenden soldaten aan het Oostfront zijn krijgersplicht. En daarmede ontwaakt een schijnbaar sedert lang bedolven voorvaderlijk erfdeel; want de geesteshouding, waartoe het zich langzaam en schuw waagt te bekennen, gelijkt in den grond der zaak volkomen op den van vertrouwen vervulden strijdersmoed van de nederlandsche calvinisten der 16e eeuw. De harde, bijna spartaansche ethiek der puriteinen werd toen voorgeschreven door de eischen van een totalen godsdienststrijd; heden ten dage groeit dezelfde ethiek op in de sfeer van den wereldhistorischen krijg ter verdediging van Europa tegen zijn barbaarsche vijanden.

De eeuwig strijdvaardige en krijgshaftige grenswacht tegen Azië is Pruisen geweest. Van de dagen der duitsche Ridderorde af over de eerste brandenburgsche machtsvorming van den Grooten Keurvorst en de groote pruisische mogendheid der 18e eeuw loopt een elementaire lijn van de hardste soldatentucht tegen de vijanden van Europa in het Oosten. Het kleinduitsche rijk van Bismarck en het grootduitsche rijk van Adolf Hitler zijn beide op beslissende wijze innerlijk gevormd geworden van de strenge eischen eener pruisische gezindheid uit. Want Pruisendom is niet, zooals menigeen denkt, een nationale stijl met een eigen waarde naast andere. Pruisendom is een idee, is een zedelijke houding, die in de eerste plaats berust op een hooge en trotsche *zelftucht* en daarom noodzakelijkerwijze een diepe, innerlijke *vrijheid* veronderstelt, terwijl de nederlandsche (en in het algemeen de Avondlandsche) burgerlijkheid bepaald door een uitgesproken materialistisch en maatschappelijk egoïsme wordt gedragen. Pruisendom is een levenshouding, die sedert de nederzettingen van de duitsche Ridderorde onder de harde omstandigheden van zelfverloochenend pionierswerk „aan de grens van Azië" is ontstaan en gerijpt, en eigenlijk maar toevallig naar een der daar gelegen land-

streken is genoemd. (Het moderne nederzettingsonderzoek heeft ons er over ingelicht, dat de bevolking van die „pruisische" landen voor een hoog percentage van oudnederlandschen bloede is.) Daarom ligt het thans, nu alle germaansche volkeren door den bolsjewistisch-aziatischen storm zijn bedreigd, in dezelfde ontwikkelingslijn, wanneer het grootgermaansche Rijk der toekomst van dit innerlijke graniet uit reeds thans zijn eerste gedaante ontvangt. Zooals het grootduitsche rijk is voortgekomen uit een ontzaglijk proces, waarbij de duitsche staten zich tot een echte gemeenschap aaneensloten op den grondslag van het pruisische dienst- en plichtsbesef, zoo kan ook de grootgermaansche lotsgemeenschap alleen dan een duurzame, machtvolle werkelijkheid worden, wanneer de niet-duitsche germaansche volkeren eveneens in pruisische discipline tot een soldaatsche levenshouding worden opgevoed.

3. Uit dit inzicht is de weg van het nederlandsche volk tot de germaansche gemeenschap direct af te leiden. Nederland is een germaansch volk van *burgerlijke* houding (vgl. het vorige hoofdstuk onder 4); wij hopen het eenmaal te zien als een germaansch volk van *soldaatsche* houding. Maar wanneer het eenmaal zal zijn overgevoerd naar den soldaatschen levensstijl, dan zal blijken, dat het tegelijkertijd reeds in de grootgermaansche gemeenschap is ingeleid. Want wanneer het eenmaal zal gelukken, den burgerlijken, d.i. den op materialisme en egoïsme georiënteerden stijl dezer natie te doen verdwijnen, dan zal er ook geen Nederland meer zijn in den specifieken zin des woords, d.i. als burgerlijk gevormde afzondering van een deel der westnederduitsche wereld. Vanzelfsprekend zal een grootgermaansche politiek nooit de bedoeling hebben, om den meest eigen kern, de wezenlijke substantie van het nederlandsche volk te vernietigen — integendeel: want dat trachten alleen het bolsjewisme en het amerikanisme te bereiken, die de in vele eeuwen gegroeide en door het bloed gedragen ordeningen der volkeren in enkele tientallen jaren willen vernietigen door een politiek van geweld.

Dat beteekent tweeërlei. In de eerste plaats dit: wanneer het nederlandsche leven wordt overgebracht in een soldaatschen levensstijl, dan zal daarmede de burgerlijke vormenwereld in dit volk, en d.i. dus: de beslissende grondtrekken van het nederlandsche in zijn zelf gewilde geïsoleerdheid, uit organische noodzakelijkheid afsterven, omdat de houding van den soldaat (d.i. de onzelfzuchtige dienst aan volk, staat, en Rijk) het burgerlijke denken in zijn geheel uitsluit. De soldaatsche tucht zal derhalve van de beide componenten van het tegenwoordige

nederlandsche wezen de burgerlijke traditie moeten vernietigen en dit volk zijn zuiver germaansch gezicht moeten teruggeven. Meer dan drie eeuwen burgerlijke ontaarding moeten daarbij worden overwonnen; maar omdat de pruisische houding in den grond der zaak identiek is met het oude puriteinsche plichtsbewustzijn, daarom zal de pruisische opvoeding het nederlandsche volk noodzakelijkerwijze verlossen uit zijn burgerlijke verstarring en het terugbrengen tot zijn groote en heroïsche gestalte, die het in de 16e eeuw nog bezat.

En aan den anderen kant: in dezelfde mate, waarin het burgerlijke zelfzuchtige denken in het nederlandsche volk wordt uitgeroeid, moeten de germaansche trekken van het nederlandsche langzamerhand steeds duidelijker aan den dag treden, en daarmede zal Nederland overgaan tot overeenstemming met de eenheid en de algemeenheid der germaansche wereld. Zoo zal de opvoeding van dit volk tot de soldaatsche, d.i. de dienst- en offervaardige levenshouding onmiddellijk en onontkoombaar het ontstaan van de germaansche lotsgemeenschap, de vorming van het germaansche Rijk ten gevolge hebben. Het is van geen beteekenis, of en in welke gestalte de wenschen en voorstellingen van nog zoo invloedrijke machten zich tegen deze ontwikkeling zullen kanten: Wanneer wij ons maar stellen onder de wezenlijke wet des Rijks, onder de harde eischen der uiterste plichtsvervulling en der uiterste offervaardigheid, dan zijn wij innerlijk reeds Rijk geworden!

„Over de zege heen is het bannend doel het Rijk, naar welks wet Europa zich ordent. De taken, die het den harten van heele geslachten dwingend op moet leggen, zullen de scherpste beproeving verlangen. Maar hoe harder de eischen, des te hooger het werk. En des te zuiverder het menschenslag, dat zich er plechtig aan verbindt als de uitgelezene garde." (Dr. Karl Richard Ganzer)

LITERATUUROPGAVE

I. Inleidende opmerkingen

Dr. WERNER REESE: „Die Niederlande und das deutsche Reich" (1941)

Dr. CHRISTOPH STEDING: „Das Reich und die Krankheit der europäischen Kultur" (1938; 2e druk 1940; 3e druk 1943)

II. Geschiedbeschouwingen gedurende den Republikeinschen tijd

P. C. HOOFT: „Nederlandsche Historien" (1628—1647)

J. KOOPMANS: „Letterkundige Studiën" I blz. 1—89: „Hooft als allegorist" (1906)

J. WAGENAAR: „Vaderlandsche Historie" (1749—1759)

Mr. W. BILDERDIJK: „Geschiedenis des Vaderlands" (1817—1819)

III. Antirevolutionnaire Geschiedbeschouwing

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER: „Handboek van de Geschiedenis des Vaderlands" (1846)

Dr. H. SMITSKAMP: „Groen van Prinsterer als Historicus" (Diss. Amsterdam 1940)

IV. Liberale Geschiedbeschouwing

Prof. Dr. R. J. FRUIN: „Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog 1588—1598" (1857)

Prof. Dr. P. L. MULLER: „De Staat der Vereenigde Nederlanden in de jaren zijner wording 1572—1584" (1872)

Prof. Dr. H. TH. COLENBRANDER: „Over de grenzen der vaderlandsche geschiedenis" (1923)

V. Grootnederlandsche Geschiedbeschouwing

Prof. Dr. P. GEYL: „De Groot-Nederlandsche Gedachte" I (1925)

DEZELFDE: „Vaderlandse gemeenschap in historisch perspectief" (Inaugureele rede te Utrecht 1936)

Dr. L. DELFOS: „Die Anfänge der Utrechter Union 1577—1587 / Ein Beitrag zur Geschichte der niederländischen Erhebung, insbesondere zu deren Verfassungsgeschichte" (1941)

VI. Germaansche Geschiedbeschouwing

Mr. H. de Vries: „Dietschers en Walen in onzen Opstand tegen Spanje" en „De Gestalte van het Volk in den Nederduitschen Opstand tegen Spanje" (in het tijdschrift „Nederland", nrs. van Juni en Juli 1943, blz. 205 e.vv. en 242 e.vv.)

VII. Huidige stand van de Geschiedeniswetenschap

Prof. Dr. H. Visscher: „Ondergang van de Republiek der Vereenigde Nederlanden" (1943)

Prof. Dr. J. Huizinga: „Nederland's Geestesmerk" (1935)

Dr. H. A. Enno van Gelder: „Revolutionnaire Reformatie" (1943)

Prof. Dr. J. Huizinga: „Nederland's Beschaving in de zeventiende eeuw" (1941)

VIII. Onze Taak

Dr. K. R. Ganzer: „Das Reich als europäische Ordnungsmacht" (1940)